

Bu makaleye atıfta bulunmak için/To cite this article:

KOÇAK, Z. (2019). Gençliğin Güncel Meseleleri Ve Çözüm Önerileri. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 23 (3) , 1313-1344.

Gençliğin Güncel Meseleleri ve Çözüm Önerileri

Zeki KOÇAK^(*)

Öz: Bir milletin geleceğinin en önemli teminatı gençlerdir. Bu makalede gençlerin içe ve dışa dönük meseleleri eğitim, inanç, hukuk ve ahlâk açısından ele alınmıştır. Gayemiz gençliğimizin tarihten gelen ve çağımızdan kaynaklanan güncel meselelerine çözüm önerisi sunabilmektir. Bir de dünyevileşmenin sunduğu doyumsuzluk ve diğer aşırılıklar karşısında akli melekelerini kullanıp başkaları tarafından sömürülmeyen vicdanı ve akli hür nesillerin inşasıyla ilgili görüşlerimizi paylaşmaktır.

Anahtar Kelimeler: Gençlik, İtikat, Hukuk, Ahlâk, Eğitim, Öğretim, Akıl, İstismar.

Current Issues of Youth and Their Solutions

Abstract: The most important guarantee of a nation's future is young people. In this article, the inward and outward-oriented issues of the youth are discussed in terms of education, belief, law and morality. Our aim is to offer a solution to the contemporary issues of our youth, which have come from the past. Also our aim is to share our views on the construction of freethinker and conscientious generations who use their mental faculties against the dissatisfaction and other extremisms offered by the secularization

Keywords: Youth, Creed, Law, Morality, Education, Teaching, Mind, Explantation.

Makale Geliş Tarihi: 07.05.2019

Makale Kabul Tarihi: 22.09.2019

I. Giriş

Günümüz gençliğinin meseleleri çok çeşitli olduğundan bunları tatad etmenin kapsamlı çalışmaları gerektirdiği açıktır. Bu vesileyle konuyu; kadimden gelen meseleler ve güncel meseleler şeklinde genel hatlarıyla ele almayı düşündük.

Bir hastalığın gerçek sebebi tespit edilmeden yapılan aşuların ve tedavilerin doğuracağı olumsuz sonuçlar tahmin edilemez. Onun için gençliğimizin temel sıkıntılarının kaynağı tespit edilmelidir ki tedavide isabet edilsin. Bu sebeple gençlikle ilgili ana meselelerin, itikadî olduğu kadar, hukukî muamelelerle ve ahlâkî vazifelerle de doğrudan ilintili olduğunu düşünüyoruz. Çalışmamızda zımnen de olsa fikhî usûlünde zarûrât-ı hamse diye bilinen; dini, nefsi, nesli, akli ve malî koruma şeklinde özetlenen beş külliye de dikkate aldık.

Çağın doğurduğu meseleler ne kadar çeşitli olsa da temelde zikrettiğimiz esaslara irca edilebilir. Zira sağlam bir itikattan, hukuka riayetle ve ahlâkî erdemlerden inhiraf etmiş bir insanın/gencin eylemlerinin nerelere varacağını tespit zordur. Onun için gençliğin değer yargılarını yeniden belirleyip bunların bahsettiğimiz ana esaslara uyumunu ortaya

^{*)} Doç. Dr. Erzurum Ömer Nasuhi Bilmen Dini Yüksek İhtisas Merkezi Müdürü (eposta: zkocak25@hotmail.com) ORCID ID: orcid.org/0000-0002-5945-4117

çıkarmak gerekmektedir. Ayrıca gençliğin içinde bulunduğu ortamın ve geleneğin güncellenmesini yapabildiğimiz ölçüde meselelerin çözümüne yaklaşacağımızı umuyoruz. Belki de öncelikle kendi düşünce tarzımızı güncellemeliyiz. Zira Einstein, “sorunlarımızı onları yaratan düşünce tarzımızı kullanarak çözemeyiz”(Alatlı, 2019: 52) derken önce büyüklerin kendilerini tartmalarını istemiştir.

Bu çalışmada ruh dünyasına dokunmadığımız ve değerler eğitimi veremediğimiz gençliğin sadece maddi isteklerini karşılamamanın yeterli olmadığını ifade etmeye çalıştık. Çünkü bedeninin nasıl gıdaya ihtiyacı varsa ruhun da iman, ibadet ve ahlaki erdemler gibi gıdalara ihtiyacı izahtan varestedir.

Çalışmamızda gençliğin itikadi, ameli ve ahlaki meselelerini ele alırken kadime ait olanları, akletme ve akletme ile ilgili başlıklar altında inceledik. Kadim problemler daha ziyade tarım toplumunda cereyan etse de akli doğru kullanma her dönemin asli meselesidir. Sanayinin gelişmesi ve bilgisayarın icadıyla hemen hemen pek çok şeyin dijital ortama nakledilmesi yeni problemleri doğurmuştur. Bu yeni problemlerin alanı ise daha çok eğitimi ilgilendirdiğinden ikinci ana başlığı güncel meseleler olarak belirleyip gençliğin problemlerini eğitim eksenli ele almaya çalışacağız. Şunu da ifade edelim ki tarım toplumunda ataerkil aile içinde büyüyen gençler, büyüklerin tecrübelerinde fazlaca istifade ettiklerinden hayata daha erken adapte oluyorlardı. Sanayi toplumunda ve hele de bilgisayar toplumunda bu tecrübe aktarımı çok asgariye indiğinden gençliğin işi daha zordur. Gündüz’ün ifadesiyle gençliğimize maariften eğitime, medreseden mektebe, irfandan kültüre geçişin hikâyesini anlatmamız gerekir. Bir hikâyemizin olmasını fark etmemiz güzel olmakla birlikte o hikâyeyi anlatabilmek ayrı bir husus ve önemli bir vazifedir (Gündüz, 2016: 17). Çalışmamızda bu hikâyeye ve günümüzde çekebildiğimiz resimlere bakmaya çalıştık.

II.Gençliğin Kadimden Gelen Temel Meseleleri

Toplumsal olayların bir anda zuhur etmeyip mutlaka tarihi bir arka planın olduğu sosyolojik bir gerçektir. Bu vesile ile olsa ki “*küllü cedidin kadîmun*” ve “*küllü kadîmin cedîdün*” “*her yeni eski, her eski de yenidir*” kelam-ı kibarı, darb-ı mesel halini almıştır.

Kur’an ve Sünnet’e baktığımız da insanlığın ortak bir geçmişinin olduğunu görürüz. Bu ortaklıkta bizim de payımıza düşen ana meseleler geçmiş kavimlerde de mevcuttur. Bizim meselelerimiz ile insanlığın meseleleri ve gençliğin problemleri birbirinden ayrı değildir. İşte bu vesile ile kadim problemleri; itikadi, hukuki ve ahlaki olarak üç ana başlıkta ele almanın daha isabetli olacağını düşünüyoruz. Çünkü Kur’an’da helak olan kavimlerin en önemli helak sebepleri sırasıyla itikadi, hukuki ve ahlakidir. Bunu İslam dini açısından düşünürsek bu üç esasın usulde de belirtildiği üzere birbirleriyle sıkı ilişkilerinin olduğunu görürüz(Hallaf, 1984: 33). Helak olan kavimlerin helak sebepleri genelde ahlaki bozukluk olarak görülmektedir. Oysa kavimleri helak eden günahların hep bir hukuki yönünün olup ya hakkullah/Allah hakkı (kamu hakkı) ya da hakku’l-ibad/kul hakkı ile ilişkili olduğu açıktır. Öte yandan bu hukuksuzluğu tetikleyip doğuran ana unsurun ya inançsızlık ya da yanlış inanç olduğu unutulmamalıdır. Zira helak olan kavimlerin peygamberlerini yalanlayıp getirdikleri sistemi reddettikleri gözden

kaçırılmamalıdır. Bu bozuklukların tabii sonucunun ahlaksızlık olacağı da unutulmamalıdır (Sabunî, 1985: 143-195; 237-252). İnancı ve hak telakkisi olmayan, bencil ve kindar bir ruh haleti taşıyan kişiden Kur'an ve Sünnet'in hedeflediği ahlaki erdemi beklemek biraz fazla hüsn-ü niyet olsa gerektir. Ancak ahlak insanın vicdani kanısıyla ilgili olduğundan (Aral, 1983: 96-97) ahlaktan ve ahlaksızlıktan bahsetmek kolay olup insanları pek de etkilememektedir. İnsanlar ahlaksızlığı genelde üzerlerine almadıklarından problemlerin çözümü bağlamında ahlaki konuları öne sürmek daha kolay olmaktadır. Oysa itikadın olmadığı, hukukun çiğnendiği yerde İslam ahlakından bahsetmenin ne derece etkili olacağı izaha muhtaçtır. Şimdi gençliğin meseleleri ile ilgili tespitlerimizi makalemiz ölçeğinde ele alabiliriz.

A. Akletmek Yerine Başkasının Aklıyla Hareket Etmek

Kur'an-ı Kerim'de yüzden fazla ayet-i kerime, tefekkür, tezekkür, teakkul (akletme) den bahseder. Bu durum, akli kiraya vermemek gerektiğinin delilidir. Geçmiş kavimlerin durumlarından, peygamber kıssalarından ve kevnî hadiselerden bahseden ayetlerde "ibretün" (Ali İmran, 3/13; Yusuf, 12/111; Nahl, 16/66; Müminun, 23/21; nur 24/44; Naziat, 79/26) veya "fa'tebirû" (Haşr, 59/2) gibi, bilinenlerden hareketle bilinmeyenleri tespite çağırın ifadelerine yer verilmesi bizleri düşünmeye, ibret almaya çağırmaktadır. Ayrıca bu ayetlerin birinde "lubb"ün (öz) çoğulu olan "el-bab" kullanılarak ibretin gerçek akıl sahiplerince yapılacağına işaret edilmiş, lubb'ün geçtiği diğer iki ayette ise "basîr" (kalbin görmesi) kelimesinin çoğulu "ebsâr" kullanılarak ehl-i basiret diye tabir edilen ve hadiseleri inceden inceye derinlemesine değerlendirenlere işaret edilmiştir (Ali İmran, 3/13; Haşr, 59/2).

Bütün peygamberler kavimlerini Allah'tan ittıkaya ve Resul'e ittibaya çağırırken akli istidlale başvurmuşlardır. Bunun için Kur'an'da geçen peygamber kıssalarının ve bu konu ile ilgili hadiselerin yüzeysel okunması bile kâfidir. Hatta tebliğ esnasında sefihlikle (akıl azlığı) suçlanmalarında peygamberlerin özellikle sefih olmadıklarını vurgulamaları (A'raf, 7/67) ve dualarında "İçimizdeki beyinsizlerin (aklı azların) işledikleri sebebiyle bizleri helak mi edeceksin!" (A'raf, 7/155) diyerek akılsızlığın ya da diğer bir ifade ile sefihliğin ne kadar kötü bir şey olduğunu bize göstermişlerdir. İslam fıkında sefihliğin kişinin tasarruflarında tedbirsizliği ifade ettiği ve bu sebeple malının korunması için hacr altına alınması gerektiği, konunun ehemmiyetini gösterir niteliktedir (Zeydan, 1969: 270-276). Buraya kadar anlattıklarımızdan hareketle insanın mine'l-kadim akledip-etmemesi asli bir mesele olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun sonucu olarak hayatının baharında olan gençlerin, yeteri kadar hayat tecrübesine sahip olmadıklarından hareketle akli yeteri kadar kullanamayacakları da anlaşılmaktadır. Ayrıca aklın kendi alanında kullanılması ise doğru akletmenin en önemli şartlarından birisidir. Kulağın işitme, gözün görme mesafesi olduğu gibi aklında anlama alanı ve mesafesi vardır. Mesela semiyyatla/ahiretle ilgili alan akıl üstü alana aittir, haber-i sadıka/nassa bağlıdır (Sabunî, 2014: 371-381). Naslarda mevcut olanları doğru anlamak için gerekli ilmi ve irfani gayretin gösterilmesi gerekirken bu alanla/semiyyatla ilgili olanlara olduğu gibi iman etmek ve yerine göre sükût etmek de akli kullanmanın gereğidir. Aksi halde akıl üstü alanda akılla ileri sürülen görüşler, tecrübe alınımın da dışında olduğundan vehim ve hayalden ibarettir.

B. Hafifmeşreplik Akletmeye Mani, İstismara Sebeptir

Günümüz gençliği akli melekesini yeterince kullanmadığından olmalı ki kökü mazide dalları halde ve uzantısı atıye doğru olan uç ve istismarcı grupların eline düşmektedir. Çalışmamızın kapsamını aşacağından bu grupların isimlerini saymak yerine onların dayandığı temel istismar unsurlarına ve sistemlerine değinmek daha isabetli olacaktır. Mesela günümüzde ortaya çıkan bazı sivriltilmiş gruplar, tarihteki Haricilerin (Kaya, 2014: 28-29; Gölcük- Toprak, 2012: 33-34) farklı bir versiyonu olmuştur. Şöyle ki büyük günah işleyen tekfir edilmesi, halife seçiminin tayinle oluşu ve Sıffin savaşında ortaya çıkan tahkim/*hakem olayının*¹ kabul edilmeyip “*Hüküm Allah’ındır*”(En’an, 6/57) ayetini slogan ederek kestirme hüküm verip insanları kolayca katletmeye meyilli oldukları malumdur. Eğer Müslüman ailelerin gençleri akletmeyi bilseler, düşünseler ve geçmiş hadiseleri biraz mütalaa edebilselerdi bu istismarcıların ellerine düşmezlerdi. Bahsettiğimiz şiddet yanlısı Haricilik ve Bâtınlık² gibi gurupların

¹ Tarihte sahabe arasında gerçekleşen Sıffin savaşı esnasında savaşı kaybetme tehlikesini sezen taraf, Mushafları savaş esnasında kaldırmaları halinde karşı tarafı şüpheye bırakıp zaman kazanacaklarını düşünmüşlerdir. İbn Sa’d Kur’anların sadece elle kaldırıldığını ifade etmiştir. İbnü’l- Esir ise bir kısım insanların kılıçları ile Kur’an’ı kaldırdıklarını ifade etmiştir. Her iki halde de bu bir din istismarıdır. Fakat bu olayı sanki bütün askerler yapmış gibi – tabi nereden bulduysalar o kadar Kur’an’ı hangi matbaada bastırıysalar- günümüzde de istismar edip Müslümanlar arasında tefrikayı körüklemeye çalışanlar bulunmaktadır. Oysa siyasetin doğası gereği her daim bazı istismarların olacağı muhakkaktır. Eskiden beri islam âleminde ve ülkemizde seçimler öncesi ibadetlere iştirak ve bazı söylemler gibi çeşitli din istismarı örnekleri pek de az değildir. Onun için olayları değerlendirirken insafi elden bırakmamak gerekir. Geçmiş hadiseler hakkında hâkimlik veya hakemlik yapmak kimsenin salahiyetinde değildir. Kaldı ki her iki tarafta savaşanların ekserisi sahabedir. Yalnız bunlar da insandır. İnsanın olduğu yerde ister istemez insani kusurlar, ihtiraslar, zaafılar, arzu ve istekler bulunur, bu fitridir. Tarih ne övgü nede sövgü vesilesi olmayıp ibret içindir. Kur’an’da ki kıssaların varlığı da buna işaret eder. Diğer taraftan İbn Haldun bir sözün yalan olduğunu üç şey ortaya koyar diyor: *zaman, mekân ve ahval*. İşte özellikle tarihi hadiseleri değerlendirirken bu üç esas ve mezhebi taassupla hareket edilebileceğini, insanların nefis taşıdıklarını unutmamak gerekir. Hariciler Allah’ın hükmüyle hükmedelim deyince Hz. Ali’nin (ra) “Batıla hizmet eden hak bir söz söylediniz,” sözü meşhurdur. O bu sözle din istismarını veciz bir şekilde ifade etmiştir. Onun için insan konuştuğuna ve yazdığına dikkat etmelidir. Sıffin savaşı ve din istismarıyla ilgili bilgi için bkz. (İbn Sa’d, tsz: III, 32; İbnü’l-Esir, 2011: III, 269-270; Apak, 2016: 294-316; Atay, 2000: III, S. 3, s. 37-47; Çiftçi, 2000: III, S. 3, s. 11-28).

² Fatimiler’in himayesiyle yetişen Hasan Sabbah İsmaili mezhebine intisap etmiştir. O ve fedaileri insanları Bâtınlık görüşü ve Şii imamlarına imana davet ederken engel olanlara tedhiş ve öldürme yolunu kullanmışlardır. Hasan Sabbah Alamut kalesinde otuz beş yıl hüküm sürmüş burasını bir cinayet merkezi haline getirmiştir. Bâtıniler kendi fikirlerini yaymak için her yola başvurmuşlardır. Kendilerine fayda sağlıyorsa İslam’ın zararına olabilecek davranışlara girmekten kaçınmamışlardır. Nitekim Sür şehrinin kendilerine verilmesine karşılık Dimaşk’ı Haçlılara teslim etmek üzere anlaşmışlardır. Durumun öğrenilmesi üzerine telaşa kapılan Bâtıniler bu defa da Banyas Kalesi’ni Haçlılara teslim ederek Haçlıların gelişme faaliyetine yardımcı olmuşlardır. Hasan Sabbah fedailerine ceviz, bal ve haşhaştan oluşan özel bir karışım yedirerek onların dimağlarını uyuşturmakta ve haşhaşi/haşşaşi denilen bu kişilere verilen suikast görevlerini yerine getirmelerine karşılık ahirette büyük nimetler verileceğini vadederek istediği

yanında bir de suret-i haktan görünüp ne zaman ne yapacakları tamamen başlarındaki tabi buldukları şahsın veya mihrakların emriyle hareket eden, aklını kullanmayan ve başkasının aklıyla idare edilen gruplar vardır. Özellikle seçilmişlik edasıyla hareket eden istismarcılar gençlerin saf dini duygularını kendi emel ve arzuları istikametinde kullanmaktan çekinmezler. Oysa Allah peygamberlerini seçip itaati emrederken (Bakara, 2/136; Ali İmran, 3/32, 50, 51, 132; Nisa, 4/13, 59, 69, 80; Maide, 5/92; Taha, 20/13; Fetih, 48/29) müminlerin de bir takım vazifeleri deruhte etmek için yine Allah tarafından seçildiğini beyan ederek özel şahıslara indirgemenin uygun olmadığına işaret edilmiştir (Hac, 22/78).

Tespit edebildiğimiz bu iki ana yapının en önemli özellikleri, Kur'an'da da geçtiği üzere Firavun'un kavmini kendisine itaat ettirdiği gibi bunlar da kendilerine tabi olanları aynı şekilde itaat ettirmektedirler: *"Firavun, kavmini hafifmeşrep hale getirdi. Onlar da ona itaat ettiler. Çünkü onlar fasıklar topluluğuydu."* (Zuhruf, 43/54) İşte bir topluluğun düşüncesiz, eleştirisiz ve idraksiz itaati için öncelikle o toplumun hafifmeşrep hale getirilmesi gerekir. Hafifmeşreplik insanın asli özelliği olan akletmeyi kaybedip itaatine girdiği kişiyi sorgulanmaz (la yüs'el), mutlak otorite ve doğru kabul edip düşünmeksizin

her şeyi yaptırmıştır. Yaptıkları eylemlere bakılırsa söylendiği gibi bunların sarhoşlukla değil ancak akli başında olan müritlerin Hasan Sabbah'a ve onun fikirlerine olan inançlarıyla ve kendilerini ona adanmalarıyla izah edilebilir. Hasan Sabbah, Selçuklu devletinin çeşitli kademelerine hatta saraya kadar sızarak Nizamülmülk (v. 1092) gibi çok sayıda devlet erkânını ve komutanı suikastla öldürtmüştür. Suikastçılar işledikleri cinayetlerin yanında durup ya linç edilerek öldürülürler ya da başka şekilde öldürülürlerdi. Kaçmayarak kendilerini bu iş için adadıklarını göstererek daha çok korku yaymayı hedeflemişlerdir. O dönemde bunlarla ilgili mücadele eden Selçuklu Sultanı Melik Şah'ın 1092 yılında ölümüyle bunlar iyice azılsa da Hasan Sabbah'ın 1124 yılında ölümü ve daha sonra Selçukluların askeri faaliyetleri ve Nizamiye medreselerindeki müderrislerin ilmi faaliyetleriyle fasit fikirleri -uzun sürse de- zamanla eriyip gitmiştir. İran Haşhaşileri Moğolların İran'ı ele geçirmesi sonucu 1256 yılında başta Alamut kalesi olmak üzere tüm kaleleri yakılıp yıkılarak boşaltılmıştır. Suriye Haşhaşileri ise 1273 yılında kalelerini Baybars'a teslim etmişlerdir. Neticede Selçuklu devletinin yıkılış sebepleri arasında sayılan bu yapı İslam ümmetini iki asra yakın bir süre meşgul etmiştir. Bu ve benzeri yapılarla sadece askeri alanda mücadelenin yeterli olmayıp ilmi alanda da mücadele etmenin gereği anlaşılmış olmalı ki, Nişabur Nizamiye Medresesinin müderrisi Eş'arî Cüveynî *el-Akidedü'n-Nizamiyye fi Erkani'l-İslamiyye* diye bir eser kaleme almıştır. Eserinin son bölümünde ise Ehlisünnet itikadına göre imamda (devlet başkanı) aranan şartlar diye bir bölüm yazıp bu konunun İslam itikadi esaslarından olmadığını ortaya koyarak Şia'nın ve Bâtınilerin istismarını anlatmaya çalışmıştır. (Bu sahada önce Tahavî ve daha sonra Nesefilerde imamet bahsini kelam eserlerinde detaylıca işlemişlerdir) Cüveynî'nin talebesi Gazali ise *el-İktisad fi'l-İtikad* adlı eseri ve *Fedaihi'l-Batniyyin* eserleriyle bu istismarların önüne geçmeye çalışmıştır. Genelde Şiiilik özelde Bâtınlık olarak gelişen bu hareketin tehlikesini Nizamiye medreseleri Ehlisünneti ihya edip bunların fikirlerini özellikle de Fatımilerin yanlış görüşlerini çürüterek önlemişlerdir. Bâtınlık düşüncesi her zaman farkında olunmadan batını ve zahire aykırı olan işârî yorumlar yoluyla toplumlara sirayet etmektedir. Dinin aşırı derecede sanal yorumlanması bu tehlikeyi çağrıştırmaktadır. Din bir gerçeklik olarak vardır ve gerçek olarak yaşanmalıdır. Konuyla ilgili bilgi için bkz. (Ocak, 2017: 287-289, 307-317; Özaydın, DİA, XVI, 347-350; Uludağ, DİA, XXIII, 424-428).

emredilene robot gibi yapma halidir. Hafifmeşrep olup başlarındaki kişi tarafından ciddiye alınmayan insanların fasıklar olarak ifade edilmesi, fıskın farklı bir tarifine bizi yönlendirmiş ve akletmeyenin böyle bir sıfatla vasıflanacağını da göstermiştir. Kısaca fısık “Allah’a itaatten/emrinden çıkmak, hak yoldan sapmak” demektir (Ebu’l-Kasım, tsz: 380). Hafifmeşrep de Allah’tan başkalarına itaat yoluna girendir diyebiliriz.

Allah Kur’an’da her türlü misali verdiğini dolayısıyla bu misalleri akledip anlamayanların, ayetleri inkâr edeceğini ve bilmeyenlerin kalplerini mühürlediğini (Rum, 30/58-59) beyan ettikten sonra “*Sabret kesinlikle Allah’ın vadi haktır (gerçektir).*” *Yakini (kesin) imana sahip olmayanlar sakın seni yerinden oynatmasınlar (hafifmeşrep etmesinler)*” (Rum, 30/60) buyurarak Hz. Resulü Allah’ın (sav) şahsiyetinin korunmasına özel itina gösterildiğini beyan etmiştir. Dolayısıyla günümüzdeki gruplar, taifeler elde ettikleri özelde gençleri genelde bütün insanları ellerinde oyuncak haline dönüştürme gayreti içindedirler. Nurettin Topçu’nun “kendine güvensizlik, kuvvete teslim eder. İradenin gevşemesi kaderci yapar” (Topçu, 1998: 22) sözü, özgüveni, iradesi ve idraki elinden alınan insanları tarif etmektedir.

Kur’an’da istismar kelimesi doğrudan kullanılmasa da bu kelimenin kökü olan “semere” kelimesi 17 yerde geçmektedir (Bakar, 2/22, 25,126, 155, 266; En’am, 6/99, 141; A’raf, 7/54, 130; Ra’d, 13/3; İbrahi, 14/32; Nahl, 16/67; Kehf, 18/34, 42; Kasas, 28/57; Fâtır, 35/27; Yasin, 36/35). Arapçada müspet anlamda kullanılan semere/istesmere meyve, gelir, kazanç ve fayda elde etmek, bir şeyin diğer bir şeyden doğması, salkım oluşması (İbn Faris, 2008: 132; Ebü’l-Beka, 2012: 273) anlamlarında olumlu olarak kullanılırken, fıkıh kitaplarında genelde mezheplerin ihtilafından bahsedilirken “semeretü’l-hilaf” ibaresi, ihtilaftan doğan fıkhi farklılıkları ve onların sonuçlarını ifade etmek için kullanılmıştır. Türkçede, birinin iyi niyetini kötüye kullanmak anlamında olumsuz olarak kullanılmaktadır (Heyet, 2011: 1218). Gazali istismar kelimesini hükümlerin şer-i delillerden elde edilmesi için olumlu anlamda kullanmış, müçtehid ise müstesmir olarak ifade etmiştir (Gazali, tsz: I, 21-22). Aslında istismar kelimesi Arapçada müspet anlamda kullanılsa da hüküm elde etmede yetkisiz kişi olursa – Gazali onun için müçtehit kaydını koymuştur- burada da menfi anlamın olduğu anlaşılır. Çünkü günümüzde pek çok insan, nasları fikrine uydurmak için istediği şekilde usulsüz ve sahih tevilden habersiz bir şekilde “ben böyle anlıyorum” diyerek istismar etmektedir.

Tarih boyunca gençliğin özellikle din konusunda istismar edildiği bir gerçektir. Çünkü gençliğin dinamizminden ve hareketliliğinden art niyetli insanlar daima faydalanmak istemişlerdir. Bunun için en iyi tedbir devletin Diyanet İşleri Başkanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı ve İlahiyat fakülteleri eliyle şeffaf bir şekilde din eğitimi vermesidir. Aksi halde eğitim de bir istismar aracı olarak kullanılmıştır ve yine kullanılacaktır.

Din doğru anlaşılıp ve tam yaşanması halinde insanın zihni yapısını ve aklını sömürüden koruyarak insanı özgürleştirir. Hz. Peygamber’in (sav) ve ashabının hayatı bunun tartışmasız delilidir. Selefimizin tarihteki güzel misalleri ve başarıları da bir

delildir. Eğer insan din istismarına maruz kalırsa bu da köleşmenin başlangıcı olup sömürünün devam edeceğine işarettir.

C.Hikmet, Şari'in Emir ve Fillerinde Aranır Kulun Emir ve Fillerinde Değil

Yukarıda zikri geçen durumlarda özgüvenini kaybetmiş ve iradesi elinden alınmış gençler, çok daha itaatkâr olmaları için tabi olunan kişinin hikmeti bildiğine inandırılır. Onun bütün yapıp ettiklerinin bir hikmetinin olması sebebiyle sorgulamadan emredilene yapmanın mükâfatından bahsedilir ki, esas tehlike de işte budur. Çünkü insanın eylemlerinde esas olan, illet/neden ve sebeptir. Yani insan bir iş yapıyorsa onun bir sebebi veya illeti olabilir. Hikmet ise Şari'ye mahsustur. Bu Fıkıh Usûlü'nün en önemli kurallarındandır. Mesela taabbudi konularda illetini bilemediğimiz için Allah'ın emirlerine li-hikmetin böyle buyurmuştur deriz (Hallaf, 1984: 68). Yoksa beşerin işlerinde hikmet aramak kulu sapkınlığın son noktasına yaklaştırır da böylece kul güce tapınmaya başlar. Durum aksine dönünce de kusurlarını idrak yerine iradesi gevşediği için kaderciler kesilir ve kendisinden başka suçluları aramaya koyulur. Oysa hatalarını tevîl etme yerine tövbe edip aklını kullansa belki kalan hayatında kurtuluşa erecektir. Yeri gelmişken şunu da ifade edelim ki, usûlü fıkıhta şari'in ahkâmını istinbatta illet aranır, “illet varsa hüküm var illet yoksa hüküm yoktur” (Şaşı, tsz: 66; Cassas, 1994: IV, 9) kuralı malumdur. Bu başlığı, “şari'in emir ve fillerinde hikmet, kulun emir ve fillerinde illet aranır” şeklinde de yazabiliriz. Günümüzdeki yaygın hataya dikkat çekerek mefhum-u muhaliften de sarf-ı nazar edip bu şekilde ifade etmemiz çok daha uyarıcı olabilir.

Kanaatimizce Hz. Resulullah'ın (sav) vicdanı hür, aklı hür, idrakine sahip, yeri geldiğinde onun yaptığı bazı fiillerde, bu Allah'ın emri mi yoksa sizin emriniz mi? diyerek, illele hikmetin farkını sezen idraki keskin bir ümmet inşa etmiştir. O ümmet Resulullah'ın (sav) cibilli (insani) fiilleriyle, ilahi emirlerini birbirinden ayırt etmenin ehemmiyetini müdriktir. Onun için Bedir Harbi'nin hazırlıkları esnasında ordugâhın yerini tespitinde Resulullah'ın (sav) yer göstermesi üzerine “Yoksa bu sizin görüşünüz mü? Harp hiledir” sözlerine, Resulullah (sav) “Evet o benim görüşümdür ve harp hiledir” şeklinde cevap verince, ashaptan Hübab b. Münzir ordugâhın yerinin uygun olmadığını söyleyerek ordunun yeni yerini gösterip gerekçesini anlatmış, Resulullah (sav) da kabul etmiştir (Mubarekfürî, 2000: 230-231). Bahsettiğimiz kabiliyetlerle yetişen sahabeyi kamu görevine atarken Resulullah'ın (sav) kimleri tercih ettiği dikkat çekicidir. Mesela Mûte Savaşında şehit edilen komutanlar ile ileri gelen sahabiler için misilleme yapmak üzere düzenlediği ordunun başına 18-19 yaşlarında olan Üsâme b. Zeyd'i komutan tayin etmiştir. Ordunun içerisinde Hz. Ebubekir, Hz. Ömer, Sa'd b. Ebi Vakkas ve Ubeyde b. Cerrah gibi sahabiler olmasına rağmen bir genci komutan tayin edip hastalığı düzelince de bizzat Resulullah (sav) sancağı kendi eliyle bağlamıştır. Bu durum O'nun yetiştirdiği gençlerin sorumluluk bilinçlerinin yüksekliğini ve vazifeşinas şahsiyetlerini göstermesi açısından önemlidir (İbn Kesir, 2010: 219; el-Butî, 1980: 453; Sarıçam, 2002: 395). Yetiştirmek istediğimiz gençliğin böyle bir haslette olması için küçük yaştan itibaren sorumluluk bilincinin gelişmesine yönelik yaşlarına münasip sorumluluklar verilmelidir.

D.Hüsn-ü Misal Emsal Olur

İstitrat kabilinden yani yeri gelmişken bir münasebetle Kur'an'da zikri geçen “*Ben üfûl edip gidenleri (batanları) sevmem*” (En'am, 6/76) ve putları kırarken de ta'rizen “*Yemiyor musunuz? Neden konuşmuyorsunuz?*” (Sâffât, 37/ 91,92) diyen ve kavmine de “*Yonttuğunuz şeylere mi ibadet ediyorsunuz?*” (Sâffât, 37/ 95) diyerek istidlali ve akletmeyi gösteren genç, Hz. İbrahim'di (as). Sarsılmaz iradenin timsali gençler, Ashab-ı Kehf'di (Kehf, 18/9-22). Teslimiyetin ve edebın timsali genç, Hz. Yusuf'tu (as) (Yusuf, 12/23, 24, 33). İffetin ve hayânın timsali Hz. Meryem'di (Meryem, 19/23, 26). Yarattılış ve ahlakta (halk ve hulkta) meselü'l-ekmel (Hüseynî, tsz: 188) olup gençliğinde Muhammedü'l-Emîn (İbn-i Kesir, 2010: 95) olarak isimlendirilen peygamberimizdi. İşte bizim de hedefimiz, peygamberimiz ve diğer peygamberlerin yanında yer alan erdemli gençler gibi gençler yetiştirmektir. Asrımızda bu düşüncemize namzet gençler de vardır. Önemli olan bunların sayısını artırmak ve topluma rol model olarak sunmaktır.

Gençlerin meseleleri derken hep menfî misalleri değil, hüsn-ü misal olan gençlerimizi de sunmalıyız. Günümüzde birlik ve beraberliğimizi korumak ve her alanda ilerlemek için devletimizin verdiği mücadelelerde güzel ahlak ile mücehhez olmalarının yanında yarınını hiç düşünmeden yeri geldiğinde canını, malını ve bütün imkânlarını seferber eden gençlerimiz az değildir. Bunlarla ilgili mesele ise bu hüsn-ü misallerin medya aracılığıyla topluma sunulması gerekirken, su-i misallerin arz-ı endam ederek bütün bir gençliğin kötü haldeymiş gibi gösterilmesidir. İlâveten ahıksızlığın ve hıkuksuzluğun diğer gençler tarafından bir hak gibi algılanması da ayrı bir problem ve bir gündem konusudur. Nitekim hukukta meşhur ve müsellemtan olan “*Su-i misal emsal olmaz*” hükmü maalesef sanki tersine çevrilerek adeta “*Hüsn-i misal emsal olmaz*” gibi topluma sunulmaktadır.

Oysa milletimizde eskiden beri itikadi, ameli ve ahlaki erdemleri taşıyan, Kur'an ve Sünnetle hemhal olup örfümüzle şekillenen gençlerin sayısı hiç de az değildir. Belki burada yapılması gereken çalışkanları, vatanperverleri, hakşinasları, vazifeşinasları, namusluları ve ahlaklıları gündeme alarak diğerlerine nümüne-i timsal olarak gösterip onları da kazanma yoluna gitmektir. Mesela günümüzde helal kazanç peşinde koşan, iş ahlakıyla mücehhez ve pek çok meziyetlerle münevver gençlerimizin Ashab-ı Kehf gibi olduklarını düşünebiliriz. Malum, onlar uyandıklarında ne kadar süre kaldıklarını tartışırken, kalınan süreyi en iyi Allah'ın bildiğini söyledikten sonra ihtiyaçları olan yiyeceğin en temizinin alınmasını ve nazik davranılmasını, kimseye sezdirmeden tedbirli olunmasını belirtmeleri günümüz gençliği için ne güzel bir örnektir (Kehf, 18/19). Burada yine gaybi konularda bilgiyi Allah'a havale etmenin, alım satımda yani hukuki konularda en temizini (burada kullanılan “ezka” kelimesi alınan nesnenin de her yönden helal ve temiz yani sıhhi olmasını da gösterir) almanın ve ahlâki konularda her daim nezaket ve tedbirin önemine işaret edildiği bize gösterilmiştir. Bizim de gençler için elimizdeki kitap, sünnet ve kadim ulemamızın eserlerini günümüz ilmi, siyasi, iktisadi ve sosyal verileriyle güncelleyerek işler hale getirmemiz gerekmektedir. Aksi halde bizler de ellerindeki para antika olsa da geçerli akçeye çeviremeyen Ashab-ı Kehf'in durumuna düşmüş oluruz.

E.Kişi Kendi Zamanının Çocuğudur

Eski nesille yeni nesil arasında yaşanan problemlerden birisi, ataerkil ailelerde büyüyen nesil ile onların çocuklarının son çeyrek asırda ciddi bir çatışmanın içine girmiş olmasıdır. Babanın, babasından gördüğünü tatbik ederken gencin, yaşadığı dünya ile babasının tekliflerine anlam verememesi en büyük sıkıntıyı doğurmuştur. Bu süreçte asgari müştereklerin korunmasına yönelik gerekli eğitim verilmelidir. Bir diğer problem ise her iki tarafın kendilerini haklı bulmalarıdır. Belki Hz. Ali'nin: “Çocuğunu kendi zamanıyla sınırlama çünkü o senin zamanının gayri olan bir zaman için yaratılmıştır” (Ebuzziya Tevfik, 2013: 419) görüşü tam da bu günkü meseleleri işaret etmiştir. Dünün güneşiyle bu günün çamaşırı kurutulmaz, özdeyişi bizlere gençlerin tek düze donanım yerine, günümüzün kültürel donanımı, dil donanımı ve akademik donanımı gibi farklı donanımlara sahip olmalarının gereğini bize göstermektedir (Bülbul, 2017: 45-67).

Gençliğimizin bu uyuşmazlık problemini çözmek herkesin kendince doğru olanlarla hareket etmesiyle değil, asgari ve giderek azami müşterek doğruları artırmakla mümkün olacaktır. Bu da Hz. Peygamber'in (sav) Veda Hutbesi gibi evrensel beyannamelerinden (Apak, 2014: 9-15) hareketle Kur'an'ın öngördüğü hür ve erdemli toplumu inşa etmekle mümkün olacaktır. Genç hayallerini, ebeveyn ise tarihte yaşadıklarını yumuşatmalıdır. Aksi halde hayalle hakikatin çatışması sürüp gidecektir. Asrın baş döndürücü hızdaki gelişmelerine göre çocuklarımızı yetiştirebilirsek çocukların anne-babanın yaşadıkları hakikatleri de anlaması kolay olup kod farkını telafi mümkün olacak ve ortak bir noktada buluşma imkânı artacaktır. Yoksa ebeveynin “Bizim zamanımızda böyle değildi” cümlesi gençleri pek de ilgilendirmemektedir. Çünkü zaman onların zamanı, şartlar onların şartları gibi değildir. Dolayısıyla olan ile olması gereken tefrik edilip ideal ile reel olanın buluşturulması, aileler ile evlatları arasındaki kopukluğu tamamen gidermese de meseleleri birlikte konuşma imkânı verecektir.

III. Gençliğin Günümüzdeki Temel Meseleleri

Ülkemiz özelinde düşünersek yarım asır önce nüfusun yaklaşık %75'i köylerde, %25'i şehirlerdeyken insanların iş bulma isteği ve hükümetlerin de köyleri ihmal etmesi sonucunda çocuklarının eğitimini de düşünen aileler şehre göçe başladı. Böylece köy ve şehirlerde yerleşme oranı yer değiştirdi. Bu durum pek çok itikadi, ameli, ahlaki, iktisadi, sosyal ve psikolojik problemlerin doğmasına sebep oldu.

Köy nüfusunun bir anda şehre göç etmesi devletin tedbirsiz yakalanmasına sebep olmuştur. Eğer bu nüfus akışı normal bir seyirle %50 oranında köyde ve şehirde nüfuslanma şeklinde olsaydı belki bu problemlerin bir kısmını konuşmayacaktık. Bu dengesiz nüfus dağılımının en büyük etkeni, yukarıda belirttiğimiz gibi hükümetlerin köyleri pek çok yönden ihmal edip eğitim ve diğer sosyal hakları köylere kadar dengeli şekilde ulaştırılamaması ile doğrudan ilgilidir. Şehir hayatına alışmış bir gencin tekrar köy hayatına dönüp adapte olması, uzun ve çok ciddi projeleri gerektirmektedir. Günümüzde gençlikle ilgili temel problemleri anlamak için yaşadığımız dönemin temellerinin atıldığı Tanzimat dönemi gelişmelerine atıfta bulunmanın faydalı olacağı kanaatindeyiz.

A. Tanzimat'la Birlikte Teklif Edilen Zihniyet

Gençliğin güncel meselelerine doğrudan Tanzimat ile başlamak yerine belki daha öncesine gitmek gerekirdi. Fakat çalışmamızın kapsamını aşacağından bir de konuyla ilgili kadimden gelen temel meselelere birinci bölümde sınırlı da olsa dikkat çektiğimizden Tanzimat'a kadar olan tarihi süreci ilgili çalışmalara havale ediyoruz. Ancak Tanzimat'a geçiş sürecini tanıma açısından İngilizlerin Hint alt kıtasında yaptıklarına kısaca göz atmak yerinde olacaktır.

İngiliz Doğu Hindistan Şirketi 1765'te Bengal, Bihar ve Orissa'nın gelirlerini toplama ve yönetme yetkisini elde edince, adli idarenin yönetimi de İngilizlerin eline geçmiştir. Kadılar bu şirketin yönetim ve gözetimi altında adalet işlerini yürütmeye çalışırken 1772'den itibaren alınan yeni kararlar, ayrı hukuk ve ceza mahkemeleri ve yanı sıra da temyiz mahkemeleri ihdas edilerek yeni bir yargı sistemi kurulmuştur. Kadıların rolü giderek İngiliz yargı memurlarına yardımcı olmaya dönüşmüştür. Daha sonra kadıların bu mevkileri de ellerinden alınmıştır. Fakat 1772'nin 2. Nizamnamesi ile miras, evlilik, kast ve diğer âdet ve müesseselere dair davalar Müslümanlar için kadılar Kur'an'ın hükümlerine ve Gentular (Hindular) için Şastra (Sastra) hukukuna bağlı kalınacağı kuralı getirilmiştir. Bir süre daha müftüler ve kadılar İngiliz mahkemelerine yardımcı olsa da 1862'de yapılan son değişiklikle islam ceza hukukunun bütün kalıntıları da silinmiştir. Bu süreçte özellikle Asyalı Müslümanlarca meşhur olan Merginani'nin el-Hidaye'si ile el-Fetava el-Alemgiriyye, Kitabu'l-Feraizi's-Siraciyye ve Dürrü'l-Muhtar isimli temel eserler Sir William Jones tarafından tercüme edilmiştir. Özetle şunu söyleyebiliriz ki, İngilizler bizdeki Tanzimat'tan yaklaşık bir asır önce aynısını tatbik etmişlerdir. Bize sıra gelince antrenmanlı olduklarından uygulamada kısa sürede daha başarılı olmuşlardır (Zaman, 2018: 48-57). Tarihte cereyan eden bu nevi hadiseleri gençliğimize sebep ve sonuçlarıyla birlikte okutup günümüzdeki olaylarla mukayesesini yaptırarak bilinçlenmelerine ve hayatı okumalarına yardımcı olmak öncelikli vazifelerimizden olduğunu söyleyebiliriz.

Batılı olmayan ülkeler arasında, Batı medeniyeti ile yakın ilişkiye girmiş olan ilk ülke Osmanlı Türkiye'sidir (İnalçık, 2016: 139). Bugünkü Türkiye'yi ve problemlerini özelden gençlik meselelerini anlayabilmek için en azından Tanzimat (1839-1877) döneminden başlamanız yerinde olacaktır. Osmanlı Devleti'nin Batılılaşma süreci İnalçık'a göre üç aşamada olmuştur. İlk aşama Hristiyan Avrupa'nın silah ve diğer aletlerini alarak doğulu rakiplerine karşı üstün olma girişimidir. İkinci aşama 18. yüzyılda askerlikle ilgili batılı ilimlerin okutulması ve matbaanın getirilmesidir. Üçüncü aşama ise Tanzimat'la birlikte devletin yeni nizamla yapılanması olarak bilinen liberal reformlar ve Fransızcadan çevrilen birçok idari kanunun uygulanmasından ibarettir. Bir bakıma Batılı kapitalist milletler tarafından tavsiye ve kabul ettirilen Osmanlı reformları, o milletlerin genişleyen pazar ihtiyaçlarını tatmine yarıyordu. Bu reformlar Batılılara ve İmparatorluğun içindeki gayr-i müslim tebaasına, yarı laik bir hükümet sistemi içerisinde geniş garantiler veren, idari ve hukuki teminatlarla liberal bir rejim getirmekteydi. Şöyle ki şeriatın borçlar ve vecibeleri içeren bölümü "nizamiye" denilen laik mahkemelerin yetkisi altına verilmişti. Aynı zamanda ticaret ve ceza mahkemeleri, Şer'i mahkemeler ile yan yana işleyen laik

mahkemelerdi. Hukukta ve adliyede bu ikili sistem ciddi karışıklıklara sebep olmuştur. Fransız Medeni Kanunu'nu getirmek isteyenlere Ahmet Cevdet Paşa'nın karşı çıkması neticesinde Mecelle (kodifiye İslami Kanun Mecmuası) 1855 ile 1869 arasında yayınlanmıştır. Bu süreç devam ederken 1922'te TBMM tarafından Şer'i mahkemeler ilga edilerek 1926'da Mecellenin yerine İsviçre, İtalyan ve Alman yasalarına dayanan laik Medeni Kanun ile Ceza ve Ticaret Kanunları kabul edilmiştir (İnalçık, 2016: 139-143). İşte tam da bu dönemde yeni Osmanlılar bazı uygulamalarla ilgili eleştiriler getirmişlerdir. Özellikle Namık Kemal ve Ziya Paşa, dışarıdan esinlenen ve zorla kabul ettirilen hem geleneksel sosyo-ekonomik sistem hem de geleneksel değer sistemi üzerinde yıkıcı etkisi olan batılılaşmayı ve batının kültür, ahlak ve adapta taklit edilmesini şiddetle eleştirmişlerdir (İnalçık, 2016: 143-144).

Zikrettiğimiz süreçte Tanzimat Dönemi'nin Batıcı, sivil eğitim projesi Saffet Paşa'nın 1869 tarihli Nizamname-i Maarif-i Umumiye Tüzüğü, II. Abdülhamit döneminde 1880'li yıllarda uygulamaya konmuş, 1908 yılına kadar Hicaz hariç bütün vilayet merkezlerinde ve önemli sancaklarda lise düzeyinde idadiler açılmış ve pozitif ilimlere önem verilmiştir. Meşrutiyetin ilanı (1908) Cumhuriyet devri ideolojisini hazırlayan Türk Aydınlanma çağından bir kültür rönesansından, bir devrin entelijansından söz edilebilir diyen İnalçık, daha sonra bu aydınlanma çağının önde gelen ismi Dr. Abdullah Cevdet ile Garpcılar adını alan grupta Kılıçzade Hakkı gibi ileri gidenlerin ve Celal Nuri gibi Avrupa emperyalizmini hedef alan ılımlı bir grubun ortaya çıktığını nakleder. Ayrıca, Atatürkçülük ve bugünkü gelişmeleri anlayabilmek için Garpcılık hareketinin bilinmesi gereğine dikkat çeker (İnalçık, 2016: 148).

Garpcıların temel düşüncesini şöyle özetleyebiliriz: 1- Garpcılara göre seçkinlerin dini ahlaklıdır. 2- İslamiyet VII. yüzyılda Arap toplumu için gelmiştir, XX. yüzyıl toplum ve yaşam tarzı için yeterli değildir. Kurtuluşun yolu güçlü olmak, zengin olmak, ilim ve kültür sahibi olmaktan geçer. 3- Geleneklere bağlı İslamiyet, modern uygarlığa ayak uyduramaz. Yeni bir ahlak, geleneksel İslamiyet'in yerini alacaktır. 4- Batıdaki Protestanlık gibi İslamiyet'te de köklü bir reform gerekmektedir. 5- Bu dünya öteki dünyadan daha önemlidir. Bu dünya öteki dünyaya hazırlık için bir geçitten ibaret değildir. 6- Din bireyin bir vicdan işidir. TBMM'nin bir üyesi de olan Kılıçzade Hakkı'nın, Atatürk'ün din ve toplum üzerinde Cumhuriyet dönemi siyasetine önemli ölçüde yön verdiğine inanılır. Hatta Atatürk'ten önce Kılıçzade Hakkı, Latin alfabesinin alınmasını, kılık-kıyafette Batı insanı gibi giyinilmesini, fes yerine şapkanın kabulünü, tesettürün bırakılmasını, medreselerin kaldırılmasını önermiştir (İnalçık, s.149-150). Bu ve benzeri tekliflerinden ve fikirlerinden hareketle Ramazan Altıntaş, Kılıçzade Hakkı gibilerinin durumunu şöyle değerlendirmiştir: "Batı değerlerini kendi bünyemizi hesaba katmadan ve hiçbir filtreden geçirmeden benimsemeyi bir sevda haline dönüştüren Kılıçzade Hakkı'nın bu tutumu, Batılılaşmış doğuluların ruh ve fikir dünyalarını yansıtmak bakımından iyi bir örnektir." (Altıntaş, 2008: S, 8, 97) Bu halet-i ruhiye ile çıkarılan derginin isminin de "içtihat" oluşu din istismarının boyutunu göstermesi açısından önemlidir. O dönemdeki gençliğin başta inanç, hukuk, ahlak ve eğitim-öğretim olmak üzere pek çok alanda ne kadar ağır tahrir ve tahrifler altında kaldığı anlaşılabilir.

Buraya kadar yaptığımız nakillerin, günümüz gençliğinin şekillenmesinde ve güncel problemlerin oluşmasında etkili olduğu kanaatindeyiz.

B. Gençliğin Meselelerinde İnançın Rolü

Günümüz gençliğinin temel meselesi inançla başlar. Kökleri tarihte olan ve yeni gibi sunulan bir kısım batıl inanç şekilleri gençlerimize cazip gelmektedir. Ruhsal boşluklarını doldurmak için denemek istedikleri inanç neveleri gençleri dönüşü olmayan yollara sevk edebilir.

Son birkaç asırdır gündemde tutulmaya çalışılan materyalizm,³ septisizm,⁴ agnostizm,⁵ pozitivizm,⁶ nihilizm⁷ ve evrimcilik⁸ gibi akımlar farklı dalar altında çıksa

³ Materyalizm; maddecilik, ontolojide maddeyi değişmez, aktif ve dinamik bir prensip ve cevher olarak kabul eden, ruh ve fikir gibi manevi cevherlerin bu maddenin bir tezahürü (görünümü) olduğunu iddia eden yahut bunları inkâr eden okullar. Kısaca maddeyi ezeli kabul edip onu varlığın ve düşüncenin temeline yerleştiren ve onun ötesinde hiçbir hakikat kabul etmeyen Allah'ı, ahiret gününü ve diğer inanç esaslarından pek çoğunu reddeden eğilimlerin genel adıdır. (Bolay, 1997: 287; Yeşilyurt, 2018: 34).

⁴ Septisizm; kuşkuculuk, insanın yakîni (kesin olarak) ve katiyetle bilgi sahibi olabileceğini ileri süren dogmatizme zıt bir okul olarak ortaya çıkmıştır. Bunlar açık biçimde Tanrı'nın varlığını inkâr etmeseler de kendilerini kuşku durumundan kurtaramadıkları ve imanın berraklığına eremedikleri için ateist olarak görülebilirler. (Bolay, 1997: 265; Yeşilyurt, 2018: 38).

⁵ Agnostizm; bilinemezlik, Yunanca bilinmez anlamına gelen "Agonustos" kelimesinden alınmış bir tabirdir. Sonsuz, ilk sebepler, cevher, eşya ve olayların son gayesi gibi metafizik hakikatleri insan zihninin asla bilemeyeceğini ileri süren ve böylece metafiziğe bilinemez diyen sistemlerin adıdır. Bolay, s. 54. İslam düşüncesinde bu tür akımları ifade etmek için indiyeye, inadiyye, laedriyye gibi isimler verilmiştir. Bunların tamamını sofestaiyye başlığı altında toplamak mümkündür. (Yeşilyurt, 2018: 41).

⁶ Pozitivizm; bu terimi mimariden felsefeye geçmiştir. Bilginin kaynağını yalnızca deney ve tecrübe ile sınırlayan ve doğru bilginin ancak bu yolla elde edileceğini savunan felsefe akımıdır. Olguculuk da denen bu düşünceye göre tecrübe dışında kalan her çeşit ilahi ve metafizik bilginin epistemik değeri bulunmamaktadır. (Bolay, 1997: 375; Yeşilyurt, 2018: 43-44).

⁷ Nihilizm; hiççilik, cevheri hiçbir realite olmadığını ileri süren ve her şeyi inkâr eden Nihilizm, âleme ait bu görüşü ile ontolojik nihilizmi; bizim reeli bilemeyeceğimizi ileri sürmesiyle de kritik nihilizmi meydana getirmektedir. Nihilizm her türlü ahlâki, dinî ve siyasi değeri inkâr eder, varlık-yokluk, doğru-yanlış türünden ayrımları reddeder. Nihilizm nesnel bilginin bulunmadığını bütün bilgilerin göreceli ve anlamsız olduğunu iddia eder. Metafizikte Tanrı'nın bilinmeyeceğini, evrenin bir amaca göre yaratılmadığını, dolayısıyla anlamsız olduğunu ileri sürerler. (Bolay, 1997: 196, Çelebi, 2009: 44-45).

⁸ Evrimcilik; bütün tabiatı, varlıkları, hayatı, zihni ve cemiyetleri veraset hayat kavgası ve devamlı bir şekil değiştirme (transformasyon) ile mekanik ve zaruri olarak tabii seçkinleşme kanunlarına indirgeyen, evrimi bütün canlı-cansız varlıkların esası kabul eden, reelin üstün şekillerini aşağı dereceden şekillerle açıklayan, değişmeyi eşyanın cevheri sayan okuldur. Bu okula göre kâinat bir yaratıcı kudretin eseri olarak yoktan var olmamıştır ve her şey zaman içinde gelişen öncesi durumların bir ürünüdür. Bu düşüncedeki Darwin, maddenin yüce kudret tarafından yaratılışını ve bu konudaki metafizik açıklamaları reddeder. Ona göre neticede var oluş kasti ve iradi olmayıp tesadüfidir. (Bolay, 1997: 153; Yeşilyurt, 2018: 50).

da esasta bunların ateizmin⁹ branşları olduğu görülmüştür. Her biri farklı bir şekilde düşüncelerini ateizme dayandırmış, dini inancı yok saymış, metafizikle bağlarını kopararak dini inançlara karşı meydan okumayı bir marifet addetmeye başlamışlardır. Hakikate ulaşmanın yolunu deney ve gözlemlerle sınırlamaları ve beşeri tecrübenin önemli bir kısmını yok saymaları somut gerçekliğin dışında başka bir hakikati kabul etmemelerini doğurmuştur. Oysa savundukları temel düşünce ve tezler herkesçe kabul edilmiş ve ispatlanmış da değildir. Bütün bunlara ilaveten bir de gizemli varlıklara ilgi artırılmış, falcılık, medyumculuk, ufoculuk, sırlar, gizemli olaylar, Kur'an'ın şifreli anlatımı gibi iddialar genelde toplumu özelde gençliği ciddi şekilde meşgul eder olmuştur. Hasta olan insanımız çağdaş tıptan yararlanma yerine sözüm ona şifacılarla yönelir olmuş, sıkıntılı halinde kulluk ve dua ile Allah'a sığınmak yerine, çoğu kere yoga ve meditasyondan medet umar hale gelmiştir. Bu umutlar genelde hayal kırıklığı ve hüsrana ile sonuçlanmaktadır (Yeşilyurt, 2018: 261-262). Aslında yeni bilim anlayışları ve postmodernizm malum düşünceleri ve akımları ciddi şekilde sarsmaktadır. Aynı zamanda kendilerinin de daha derinden sarsıldıklarını nazardan uzak tutmamalıyız.

Gençler bu tür zararlı akımların mahiyetini bilmediğinden bazen modavari takılmalar şeklinde bunlara yönelseler de zamanla farkında olmadan bu akımlardan etkilenirler. Mesela önceleri Tanrıtanımazlığın karşıtı olarak ortaya çıkıp Aydınlanma döneminde de kilise öğretisini eleştirerek us dinini savunanların öğretisi olan deizm, Tanrıya inanmakla birlikte, belli bir dinin dogmalarını ve ilkelerini benimsemeyen, Tanrı'nın evreni yarattıktan sonra onu, kendi yasasına göre işlemek üzere kendi başına bıraktığını ileri süren bir akımdır (Akarsu, 1994: 196). Günümüzde bu öğreti daha ziyade gençler arasında yaygınlık göstermektedir. Bolay'ın tespitine göre deizm her türlü vahyi, ilhamı ve dolayısıyla vahyin bildirdiği Allah'ı, dini, takdiri inkâr ederek sadece akıl ile idrak edilen bir Allah'ın varlığını kabul eden teşbihi (insana benzetmeyi), teslisi (üçlemeyi) reddeden felsefi bir okuldur. Bu anlayış peygamberlere ve dinlere ihtiyaç olmadığını ileri sürerek "tabii din" fikrini savunmaktadır. Voltaire ve J.J. Rousseau bu anlayışa sahiptirler. Bir diğer husus ise "teizm" ile deizmi karıştırmamak gerektiğidir. Çünkü teizmde, deizmin inkâr ettiği ve ihtiyaç duymadığını ileri sürdüğü vahiy, kitap, din ve peygamber kabul edilir. Diğer taraftan teizm; ataizm, panteizm ve antiteizme karşıyken, deizm genelde eşyanın hür iradeli bir ilk prensibi kabul etmediği bütün tabiat olaylarını maddeye kör bir kuvvete bağladığı için materyalizme yaklaşır (Bolay, 1997: 209-210). Akarsu deizmi, "yaratıcılık" olarak ifade ederken (Akarsu, 1994: 196) Bolay buna katılmaz. Çünkü ona göre mesela Aristo'nun Tanrısı'nın yaratma gücü yoktur, dolayısıyla buna "ilahçılık" demek daha doğrudur (Bolay, 1997: 210). Akılla Allah'ın yarışırılması biraz da gençlerin işine gelmektedir. Çünkü vahyi kabul etmediklerinde vahyi getiren peygamberi de tabii olarak devre dışı bırakmış olmaktadırlar. Gençlerin

⁹ Ataizm; Tanrıtanımazlık, İlhadiye, Dehriye, Allah'ın varlığını yani âlemde derüni, hârici ve üstün bir sebebi inkâr eden felsefi okuldur. Ataizm bir sistem değil, fakat pozitif bir takım prensiplerin doğrudan neticesi olarak bir inkârdır. Allah'ı, ruhu, hayatı inkâr ederken âlemin tesadüfün bir takım kombinezonları ile meydana geldiğini kabul ve iddia eder. Tabiat olaylarının izahında hiçbir illet(neden) tanımaz. Ataizmin mücadelesi dine, dindara, yüksek inançlara karşıdır. (Bolay, 1997. 433).

çoğu deizmin yukarıda naklettiğim anlamlarını bilmediğinden aklın hürriyetine sığınarak mesuliyetinin boyutlarını kendisi belirlemeye kalkışarak içinden çıkılmaz bir çelişkiler yumağına düşmektedir. Yarattıktan sonra kuluna karışmayan bir ilah düşüncesi, aslında ilahsızlığa bir kapı aralamakta ve böylece hayatın sıkıntılarıyla karşılaşınca da isyana, inkâra ve intihara doğru sürüklenmektedir.

Konuyla alakalı bir diğer husus ise medyada farklı gruplara ait kişilerin kendi görüşlerini din gibi sunmalarının gençliği etkilediğidir. Yıllar önce tartışılan pek çok konu selefilik, ihtiyacılar, Kur'ancılar, gelenekçiler, tarikatçılar, ıslahatçılar ve modernistler tarafından yeniymiş gibi sunulmaktadır. Her birinin teker teker algılanması ister istemez algı bozukluğuna sebep olmakta ve dini bütüncül yaşamının önüne engel olmaktadır. Bu hal gençlikte hem tefrika hem de tekfir düşüncesini doğurmaktadır. Ümmet bilincine ciddi şekilde zarar veren bu gidişat dinde taassubu tetiklemektedir. Kişiler bilgisiz kulaktan dolma malumatlarla hareket ettiklerinden konuşup savundukları konuların başka mezhebe ait olduğunu duyunca hemen savunmaktan vazgeçmektedirler (Özler, 2010: 76). Dini gruplaşma mevzubahis olunca da istismar muhtemelen olacaktır. Bunu çözümenin gerçek yolu, doğru ve yaygın bir din eğitiminin ne kadar önemli ve zaruri olduğunda gizlidir. Bilgili ve uyanık mensupların bir cemaati içten kontrolü ve yanlışlıklara müdahalesi, dışarıdan bir müdahale girişiminden çok daha sonuç vericidir. Nereye gideceğini bilen yolcuların sürücüyü uyarması önemlidir. Ancak her hâlükârda trafik polisleri, işaret levhaları bulunmalıdır. Zira yolcuların yorgunluk ve gafletinden istifade eden sürücünün yeri geldiğinde durdurulması gereklidir (Büyükkara, 2015: 342-343).

C. Gençliğin Meselelerinde Hukuk ve Ahlakın Rolü

Tarihimize baktığımızda Tanzimat'la iki şey öne çıkmıştır: Birincisi, hukuk alanındaki değişiklikler ki bir toplumun dünya düzeni ve ahiret düşüncesi "hak" telakkisiyle başlar ve onunla dengelenir diyebiliriz. Garpcıların önce savunup sonra da toplum nizamı haline getirdikleri hukuki değişiklikler, genelde dinin özelde fikhin yerini sade bir ahlaki söyleme bırakmıştır. Hâlbuki İslam ümmetinin fikh medeniyeti olarak isimlendirilmesinde adeta bir ittifak sağlanmıştır (Cabiri, 1997: 135). Buna rağmen devamlı ahlaktan bahsedilmesi toplumumuzu hukuk düşüncesinden ve fikh medeniyetinden ilmihal alanına indirgemiş, bu gidişin sonucu olarak günümüzde en basit ilmihal konuları bile ihmal edilir olmuş, haram-helal telakkisi bozulmuş ve ahlaki erdemler de kaybolmayla yüz tutmuştur.

Filhakika ahlak üzerine düşünme, fikir ve bilgi üretme birkaç asırdır ihmal edilse de dini söylemin genelde ahlaki içerikli olması, devletin Diyanet İşleri Başkanlığı'nı kurmadaki amacıyla da ilgilidir. 1924 yılında Diyanet İşleri Başkanlığı kurulurken vazife olarak İslam dininin itikat ve ibadetle ilgili konularının anlatılması esas alınmıştır. 15.08.1965 tarihinde yürürlüğe giren 633 Sayılı Kanun ile İslam dininin ahlak alanı ile ilgili işleri yürütmek de -sekülerler tarafından sosyal alana müdahale sayılıp eştirilse de-Diyanet İşleri Başkanlığı'nın görevleri arasında sayılmıştır. Calib-i dikkat olan husus şudur ki Başkanlığımızın vazifeleri arasında hukuk yani muamelat konusu yoktur. Oysa İmam-ı Muhammed'e her alanla ilgili kitap yazdın da zühd ile ilgili niye yazmadın diye

sorulunca, Kitabü'l-büyü'u/alım-satımı yazdım (İbn Hümam, tsz: VII, 3) demesi, İslam'da zühdün ve ahlakın ancak bu dinin muamelatını, hukukunu bilmekle tahakkuk edeceğine ve bu şekilde ahlaklı olunacağına işaretir.

Kanaatimizce en azından hukukun evrensel kurallarının liselerde gençlere okutulması, onların hakka, adalete saygılarını sağlayacaktır. Çünkü hukukun müeyyidesi devlet gücüne bağlı olduğu için geçirilemez. Ahlakın müeyyidesi de -toplumsal baskının yanında- insanın vicdani kanısıyla baş başa kalmasıdır. Hak telakkisi olmayanın hangi vicdanından bahsedilebilir ki? Aksini sormak da mümkündür. Vicdani olmayanın hak telakkisi ne şekilde olur? Onun için İslam fihhi, müeyyide giydirilmiş bir İslam ahlakından ibarettir, denilmiştir (Dağcı, 2016: 316). Bu vesileyle hukuksuz ahlak göreceliği, ahlaksız hukuk ise sertliği doğurur diyebiliriz. Kaldı ki din, itikadi esasları içerdiği gibi bir takım hukuki kuralları da içerir. Aynı şekilde dinin istediği ahlaki kurallar da itikat ve hukuktan mülhem olduğundan ahlaki kuralların temelinde de iman ve hukuka saygı vardır. Toplumsal düzenin devamı hukuk kurallarıyla yani adaletin teminiyle sağlanır. İslam fihhinde “Hak muhterem ve himayesi vaciptir,” (Berki, 1955: 117) kuralı önemli bir yeri havidir. Berki, hakları himaye ve ihkak devlete aittir dedikten sonra bu salahiyet aynı zamanda devlet için bir farizadır, hükmünü belirtir. Baştan beri İslam dininin yargıya ehemmiyet vermesi bunun delilidir. Cemiyet hayatında matlup olan emniyet ve huzur ancak bu yolla mümkün olur (Berki, 1955: 117). Devlet ve hukuk kültürümüz açısından “adalet mülkün temelidir/el-adl-ü esasü'l-mülk” vecizesi büyük önemi haizdir. Yine adaletin her hal-u şartta yerine getirilmesini hatırlatan Kutsal Roma İmparatoru I. Ferdinand'ın “dünya yıkılsa da adalet gerçekleşsin/fiat justita et pereat mundus” biçimindeki özdeyişi veya “adalet gerçekleşsin ki, dünya yıkılmasın/fiat justitia ne pereat mundus” şeklinde ifade edilen özdeyiş, adalet kavramının hukuk düzeni açısından ehemmiyetini ve vazgeçilmezliğini hatırlatmaktadır (Aktaş, 2018: 79). Hukukun amme vicdanında makes bulabilmesi için adaletin temini yanında halkın itikat ve ahlâkına münasip olması da elzemdir.

Günümüzde anlatılan ahlaki kuralların –evrensel ahlak kuralları hariç- Batı toplumunda pek de yer etmediği malumdur. Buna mukabil Batı'da iş ahlakı diye bilinen iş hukuku vardır. Kimse vazifesini savsaklayamaz. Maaşını hak etmesi için çalışma saatlerine ve verilen ödevlere tamamen riayet etmek zorundadır. Bizdeki uygulamanın aksine nasihatle geçiştirme yerine, hak ettiği ceza ile tecziye edilir. Oysa İslam toplumunda Mutaffifin suresindeki “*Ölçüde ve tartıda hile yapanların vay haline, onlar insanlardan (bir şeyi) aldıklarında tam ölçerler. Fakat kendileri onlara bir şey ölçüp yahut tartıp verdiklerinde eksik ölçüp tartarlar.*” (Mutaffifin, 83/1-3) ayetini sadece alım-satım akdi yapanlara havale edip kendimize yaklaştırmayız. Hâlbuki bu ayetin kamuda ve özeldede çalışan işçi ve memur kesimini kuşattığı işareten ve delaleten açıktır. Çünkü günümüzde her kademedede çalışanlar maaşlarını tam alırken, her şahsın vazifesini tam yaptığı da şüphelidir. Üzücü olan vazifelerini ıskalayanlar, bu durumu hukuksuzluk ve ahlaki rezalet olarak da pek görmüyorlar. Şimdi bu savsaklamalar ahlaksızlık mı yoksa kul hakkı mı? Yani hukuksuzluk mudur? Belki de ikisi birden midir? Öncelikle bu hukuksuzluktur. Çünkü kamuda görevi kötüye kullanmak veya vazifeyi ihmal etmek bütün hukuk sistemlerinde suçtur. Tabi ki bu misalin ahlaksızlık ve hatta itikadi boyutu

da vardır. Ancak öncelikli olan hukuksuzluktur. Zira helal ve haram inancı olmasa da kişiye verilen işi akdedilen şekilde ifa etmesi hukuken vacip olduğu izahtan varestedir. Pek tabii ki, aynı zamanda ahlaki bir vazifedir de.

Bizler gençlerin problemlerini çözmek için öncelikle asrın diğer olumlu veya olumsuz getirilerini ele almalıyız ve sağlam bir itikadı ve hakka riayeti gerçekleştirmeliyiz ki Kur'an'ın hedeflediği ahlak, gençlerimizin vicdanlarında makes bulsun ve sühuletle tezahür etsin. Yoksa ahlak sadece nasihatte kalır. Bu da vicdan körelmesine ve utanma duygusunun azalmasına götürür. Sonuçta teflon tava gibi nasihat edenleri kızartıp kendisine hiçbir şey olmayan pişkin tipler oluşur ve suç oranları günden güne artar. Ancak “kanunu bilmemek mazeret sayılmaz”(Dönmezer, 1999: 253) hukuk kuralı, kanunsuzluğu, hukuksuzluğu devlet müeyyidesiyle çözdüğünden toplumun dengesini ve düzenini korur. Dolayısıyla hukuk, kamu düzenini toplumun veya şahsın vicdanına bırakmaz. Yalnız gençlik hep kanunun sertleştirici yüzüyle muhatap olursa bu da aksi bir tesir doğurabilir. Belki yapılması gereken; değerler eğitimi ile gençliğimizin dinamizmini iyiye, güzele yönlendirmek ve onlara hüsn-ü misal olmaktır. “Hiçbir baba çocuğuna güzel ahlaktan daha kıymetli bir miras bırakmamıştır”(Tirmizi, Birr, 33), hadisi de bunu işaret eder. Neticede toplum içerisinde gençlerin daha dengeli, erdemli ve uyumlu hareket etmeleri bu sayede sağlanacaktır.

D. Gençliğin Meselelerinde Eğitim ve Öğretimin Rolü

Gençliğin problemlerinden bahsederken hukuki ve ahlaki esaslara ilaveten üç ana temele eğilmek zorundayız. İlki aile, ikincisi okul, üçüncüsü çevredir. Çünkü temel değerler eğitimi, ahlaki meziyetler, sosyal yararlılık düşüncesi ve insani uyumluluk öncelikle aile ile başlar, okulda devam eder ve çevreyle birlikte şekillenir. Aile ve okulda verilen eğitimin uyumlu olması gerekir. Şöyle ki ahlaki erdemleri öğretirken günahahtan sakınma telkinlerine ilaveten, hakka riayetin de öğretilmesi gerekir. Hatta dini söylemde bazı ibadetlerin insanın affına sebep olduğu anlatılırken denge kaçırılmamalıdır. Mesela şahsi günahlar affolunabilir ancak hakkın affının, ya sorumlunun hakkı ifa/eda etmesi ya kaza etmesi ya da hak sahibinin ibrası ile ancak mümkün olacağına içselleştirilmesi gerekir. Çünkü edaya emir kazaya da emirdir (Pezdevî, 2014: 127; Ahsikesî, 2015: 88). Esasen insanların işledikleri günahlardan kul hakkı ile irtibatlı olmayanları çok azdır. Onun için ferdi günah ile kul hakkı ayırımına azami dikkat etmek, hukuki olduğu kadar aynı zamanda hem itikadi hem de ahlaki bir vazifedir.

Gençliğin problemlerine çözüm bulabilmek için onlara dokunmak gerekir. Dokunmak için de yeni bir dini söylem oluşturmalıyız. Cemil Meriç, Tanzimat'ı, “edebiyatımızı istila eden Batı” (Cemil Meriç, 2016:126) diye tanımlarken meseleye derinlik kazandırmış, önemli bir sebebe işaret etmiştir. Biraz daha konuyu derinleştiren Meriç “Kamusa uzanan el namusa uzanmıştır” (Cemil Meriç, 2016: 88) diyerek dini, kültürü ve duyguyu aktaran dilin ehemmiyetini vurgulamıştır. Alatlî da “Tarih tarihçilere bırakılamayacak kadar kıymetli bir edimdir. İnsan türünün sefalet ve ihtişamı edebiyat yapıtları olmadan anlaşılabilir” diyor (Alatlî, 2019: 48). Tanzimat'la birlikte fen bilimlerimize gösterilen ehemmiyet sosyal bilimlere gösterilmemiştir. Yapılan lise ve dengi okulların müfredat programları bunun şahididir. Fen bilimleri rakamlarla, sosyal bilimler

kavramlarla oluşur. Anlamayı ve kavramayı esas tesis eden kavramlardır. Mesela gençlerimiz televizyon izlediklerini söylüyorlar. Oysa izlemek, iz takip etmekten gelirin için “izleyenin izi olmaz” sözü darb-ı mesel olmuştur. Seyretmek ise anlamlı bakmayı, görmeyi ve değerlendirmeyi içerir. Bunun bir ileri aşaması “temaşa etmek”tir. Bu ise ibret nazarı ile bakmak, değerlendirmek, derinleşmek, temaşa edilen şeyi anlamak, idrak etmek manalarını içermektedir.

Gençliğin sıkça kullandığı kavramlardan birisi de “mutluluk”tur. Mutluluk kavramı, insanın doyumunu, bolluğu, istek ve eğilimlerin tam bir uyumunu ifade etmektedir (Akarsu, 1994: 129). Oysa İslam düşüncesinde özellikle İslam ahlâkında “huzur” kavramı öne çıkmıştır. Huzur, huzurda olmaktır. Onun için mutluluk kavramı hep neşeli olmayla bilinirken, huzur kavramında neşeli halde de kederli halde de ilahi huzurda olduğundan sakin, dingin ve mutmain olma itminana erme anlamı vardır. Ne aşırı sevinç, ne aşırı keder onda olmaz. Kapitalizmin devamı olan küreselleşme hep mutlu olmayı salık verip, mutluluğu da zengin olmayla eş değer gördüğünden parası az olan bir kısım gençler genelde mutsuzluktan bahseder. Esasen Batı’nın istediği mutlulukla, İslam’ın istediği huzurun birbirleriyle kesiştiği noktalar olsa da Topçu’nun “çağımızda, adam olmayı, zengin olmak diye anladılar (Topçu, 2016: 112) ifadesi, gençlerimizin dünya görüşü hakkında bizlere ipucu vermektedir. Günümüzde “mutluluk” kavramının nispeten İslam kültüründe kullanılan “din dareyn saadetini temin eder” özdeyişindeki “saadet” kavramına yakın bir anlam içermeye doğru meylederek anlam genişlemesine uğradığını da söyleyebiliriz. Dolayısıyla bu kavramı bahsettiğimiz anlamda kullanmamızın uygun olacağını düşünüyoruz.

Diğer bir husus ise insanımızda “kazan, kazanmalısın” mantığı yerleşmeye başladı. Oysa İslam da helalinden kazanmanın yanında bir de “kanaat” kavramı vardır. Hz. Peygamber “*Kanaat tükenmeyen hazinedir*” (Ahmet b. Hanbel, III, 236) buyurarak evrensel bir prensibi ümmetine aşılma, mutluluğun ve huzurun esasen kazanmakta değil, helal kazanıp kanaat etmekte olduğunu göstermiştir. Onun için günlük ihtiyacı kadar yiyeceği olanın İslam hukukunda dilenmesi haramdır (İbn Abidin, 1979: III, 354-355).

Kavram kargaşasının zihni karışıklığı doğurduğunu söyleyebiliriz. Günümüzde gençlere dokunamayışımızın en önemli sebeplerinden birisi, aynı dili konuşsak da aynı anlamları kastetmememizdir. Dolayısıyla gençlerle aramızda gerilim oluşmaktadır. Bu halden sıkılan gençler kendileri gibi konuşanlarla iletişime geçmektedir. Hâlbuki Hz. Peygamber, “*İnsanlara anladıkları dilden konuşun*” (Buhari, *İlim*, 127) buyurarak karşımızdakine ulaşmanın yolunun marifet olduğuna işaret etmiştir. Tearufta da esas olarak karşılıklı konuşup birbirini dinlemek vardır. Esasen insanları etkilemenin en kestirme yolunun nezaketle ve dikkatle dinlemekten geçtiği malumdur. Zaten ayette Allah’ın “*insanları kadın-erkek ve milletler ile kabileler şeklinde yaratmasının birbirleriyle tanışmak, anlaşmak*”(Hucurat, 49/13) yani muarefe/tearûf için olduğu beyan edilmiştir. Ne yazık ki günümüzde gençliğimizin en önemli problemlerden birisi gençlerle konuşmanın ve anlaşmanın zorluğudur. Çünkü onlara ulaşamıyoruz, anlaşamıyoruz ve tahammülsüzlüğümüz sebebiyle dinleyemiyoruz da. Zira insan iki

yılda dinleyerek konuşmayı öğreniyor, fakat hayat boyu susmayı ve dinlemeyi öğrenemiyor. Buna mukabil gençler dış dünyada, sanal âlemde kendilerini dinleyen kişileri ve taifeleri kolayca bulduklarından, onlarla konuşup onlarla muarefe ediyorlar. Sonuçlarını ise aileler ve milletimiz tazmin ediyor. Netice itibarıyla öncelikle gençlerimizi dinlememiz ve onlara eğitim verirken de asli kavramları, bizim medeniyetimizin kavramlarını benimseterek yeniden medeniyetimizi inşa etmeliyiz. Bizim medeniyetimizde ağlarken de gülerken de huzurlu olmak esasken, Batı medeniyetinde sadece gülerken mutluluk vardır, ağlarken yoktur. İslam düşüncesinde kadere imanın kedere yer bırakmaması için insanın irade ve ihtiyarını doğru kullanıp mutedil olmasını, vazifesini hakkıyla yerine getirdikten sonra da teslim olup (Ferharvî, 2012, 176-179) kişinin kendisini huzurda hissetmesini yeğler.

Eğitim-öğretimde ve normal hayatta gençlere ulaşmak için din dilini gençlerin anlayacağı şekle dönüştürmeliyiz. Nezaketin ve nezahetin korunmasını tavsiye eden dinimizin Kitabı'nda edebe muhalif bir tek ifadenin bulunmaması ve en mahrem konuları bile iffet ve edep dairesinde anlatması (Tarık, 86,87) bizim için en önemli bir düstur ve delildir.

Eğitim-öğretim sadece sosyal ve fen bilimleri alanında olmamalıdır. Meslek ve sanat edinmeye yönelik özel projelere ağırlık verilmelidir. Şimdiye kadar ihmal edilip birkaç yıldır devletimiz tarafından üzerinde durulan organik tarıma yönelik yapılan çalışmaların hızlandırılması pek çok gencimizin istihdamına katkı sağlayacaktır. Çünkü insanların kabiliyetleri farklıdır. O farklara riayet edilirse insan gerçek anlamda kabiliyetini izhar ve inkişaf ettirecektir. Aksi halde herkesin standart bir eğitime zorlanması, fitratı değiştirmeye zorlama anlamı taşıyabilir.

Eğitimle ilgili bir diğer husus ise günümüz çoğulcu/açık toplumunun bir ferdi olan geçleri eğitmek için kapalı toplumda kullanılan paradigma/değerler dizisi yerine tüm dünyayla etkileşime giren açık toplumdaki gençlere yeni bir paradigma ihtiyacı kendini hissettirmektedir. Özellikle asrın dindar gençliğini oluşturmada kendini yöneten/denetleyen, özgür, bağımsız bir kişiliğe sahip olması gerekmektedir. Aksi halde her zaman olmasa da dışa bağımlı olduklarından bazen olumsuz anlamda karşı karşıya kaldıkları fikir, inanç ve dünya görüşleri karşısında savrulmaktan kurtulmaları zordur (Aydın, 2018: 12-13).

E. Sokak Çocukları ve Şiddet

İnsan olmamız hasebiyle yeni nesille ilgili olarak bizleri en fazla inciten “sokak çocukları” ifadesidir. İnsan evladının sokakta kalması nasıl ve ne ile izah edilebilir. Evlerimizdeki çöplerin bile belli bir yerlerinin oluşturulduğu, kedi ve köpeklerin apartmanlarımızda yer bulduğu dünyamızda çocuklarımıza yer bulamayıp da onları sokaklara, köprü altlarına salı vermişsek bunun hukuken sorumlusu kimdir? Geçen başlıklarımızla ilişkili olması açısından bu meseleye de yine aileden başlamamız gerekecektir. Zira bazı durumlarda gencin kendisini aileden dışarı atması hem ailenin hem de gencin problemlerinin varlığını gösterir. Bu da eğitime, insani değerlere ne denli ehemmiyet verilmesi gereğini hatırlatır. Topçu'nun ifadesiyle hayal ile hakikatin

çatışması ruhları harap ettiği, kalp ile kafa arasındaki çatışmaların da buhranları doğurduğu gerçeği, bizim problemlerimizin kaynağını oluşturmaktadır (Topçu, 2017: 31). Günümüzdeki basın-yayın organları aracılığıyla gençliğe sunulan hayaller, hayatın ve toplumsal şartların gerçekleriyle uyuşmamaktadır. Eğitim ise istenen erdemliliği, özgüveni ve idrak kuvvetini sağlayamadığından boşlukta kalan gençlik, sonuçta sokakta kalmaktadır. Oysa bizim medeniyetimizde yani fikhımızda, aile fertlerinin nafaka yükümlülüğü, mirasçı olmadaki şartlara göredir. Dolayısıyla kişi mirasçı olduğu kişiye, mirasçılık kademesine göre nafaka yükümlüsü de olur (Abdulhamit, 1984: 209-228). Bir lokma ekmeğe ve bir kaşık sıcak yemeğe hasret bu insanların haklarının diğer kan hısımları tarafından yendiğini de unutmamalıyız.

Üzerinde herkesin sitayişle söz ettiği ahlaklılığın ilk şartı, insanın her şeyden dünyalardan değerli, hürmete layık olduğudur (Topçu, 2016: 48). Kur'an da "Biz insanı en güzel kıvamda yarattık" buyrulmaktadır. "Ahsen-i takvim" (Tin, 95/4) yani "ahsen-i terkip," en güzel, en kıvamda, en değerli terkipte mürekkep olup "eşref-i mahlûk" olma vasfıyla şerefli olan insanoğlunun sokakta kalmasının herhangi makul bir sebebi ve izahı olamaz. Olsa olsa bedensel ve ruhsal şiddete maruz kalma, bu yaşananların sebeplerinden birisi olabilir. Yine asıl sebep çok daha derinlerde yatan eğitim, inanç, amel, hak ve ahlak problemidir.

Şiddet, öğrenilerek yapılan bir eylemdir (Tarhan, 2014: 87-89). Demek ki şiddetin bulaşıcılığı da eğitimle olmaktadır diyebiliriz. İnsanoğlunun bilgi birikiminin nakli kolayca mümkün olmasa da ailede okulda ve çevrede maruz kalman şiddetin nakli mümkündür. Günümüzdeki gençlerin yaşadıkları şiddeti daha sonra tatbik ettikleri, izaha gerek bırakmayan psikolojik ve sosyolojik bir gerçektir. Çünkü şiddet bulaşıcıdır, şiddete maruz kalan onu tatbik eder. Fakat eğitim ve öğretimin tatbiki şiddet gibi kolay değildir, aksine zordur. Netice itibarıyla kâinattaki bitkilerden diğer canlılara kadar yapılan deneyler, fiili veya kavli bütün şiddet unsurlarından canlıların etkilendiği ve ona göre savunmaya geçip şekil aldığı realitesini ortaya koymuştur. Bu şekil almanın tabii sonuçları ve farklı yansımaları olacaktır. Kur'an'da geçen "*De ki herkes kendi şekline/yapısına uygun olan işler yapar*" (İsra, 17/84) ayetinde Elmalılı, "şakile" kelimesinin tabiat, adet, din, seciyye ve cibilliyet, tariki müşakil gibi muhtelif ve fakat mütakarip manalara tefsir edildiğini nakleder. Sonra en uygun anlama göre, ayette herkesin kendi hal ve mizacına uygun olan yolda hareket edeceğinin, başka bir tabirle hissiyatı mahsusasına göre iş yapacağını bildirdiğini, dolayısıyla ayetin devamında "İmdi en doğru yola gideni Rabbiniz en iyi bilir" buyrulurken herkes kendi uyarına göre yol tutsa da Hak dinin Allah'ın Resülüyle bildirdiği din olduğuna işaret edildiğini açıklar (Elmalılı, 1971: V, 3196).

Sonuç olarak şiddete maruz kalıp sokakta kalan gençlerin buldukları hal ve ahvale uygun hareket edeceği muhakkaktır. Öyleyse bir an evvel sadece bu konu için özel programlar yaparak, o gençleri topluma hayata ve insanlığa kazandırmanın projelerini üretmeliyiz. Öncelikle sokak çocuklarının rahat edecekleri merkezler oluşturup kabiliyetlerine uygun sanat ve eğitime tabi tutmamızın gereğine inanıyoruz. Zira İslam dininin şiddeti değil şefkat ve merhameti esas aldığı hatta İslam'ın özeti "Allah'ın

emrine tazim edip mahlûkatına şefkat etmek”¹⁰ olduğu İslam âlimlerince kabul edilmiştir. Diğer semavi dinler, İslam dininin bu vasfını görmezden gelip cihat kavramını hep şiddetten yana zikrederek Müslüman gençliğin zihnini bulandırmakta ve diğer insanların İslam’a karşı hüsnü niyetini bozmak için de daima uç örnekleri sunmaktadırlar (Albayrak, 2014: 29-74). Hâlbuki İslam hukukunda savaş hukuku en ince noktalarına kadar ele alınmış, savaşı engelleyecek bütün şartlar tüketilmeden savaşa geçilmeyeceği bir düstur olarak kabul edilmiştir. Savaş halinde de bütün insani hususlar gözetilmiştir (Yaman, 2014: 291-292). Kaldı ki Resulüallah (sav) düşmanla karşılaşmayı temenni etmemeyi tavsiye etmiş fakat karşılaşınca da sabretmeyi emretmiştir (Müslim, *Cihat*, 20; Ebu Davud, *Cihad*, 89). Şimdi Kur’an’da biri Neml suresinde olmak üzere sadece 114 besmelede bile rahmet ve merhametten bahseden ve kökü barış anlamında olan İslam’ın şiddetle vasıflandırılması iyi niyetle bağdaştırılamaz. Yalnız dünyadaki bütün savaşlarda Müslüman gençliğin kullanılması, insanları İslam’ın şiddeti savunduğuna yönlendirmiş olabilir. Fakat bu savaşların hemen hemen tamamının islam coğrafyasında olması tesadüf olamaz. Sudan bahanelerle küçük İslam devletlerine veya Müslüman azınlıklara savaş ilan edip sonra şiddeti Müslüman gençliğe mal etmek pek de inandırıcı değildir. Bütün bunlara rağmen bizler gençliğimize şefkati, merhameti ve savaşın da bir hukukunun olduğunu öğretmeliyiz. Aliya İzzetbegoviç’in Batı’nın kirli savaşına karşılık kirlenmeden direnmeye davet ettiği askerlerine “Bizler insan olmaya ve insan kalmaya çalıştık ve başarılı olduk. Onlardan dolayı değil kendimizden dolayı insan kalmaya çalıştık. İnsan olmak ve insan kalmak Allah’a ve kendimize karşı sorumluluğumuzdur” (İzzetbegoviç, 2011: 75) nasihatleri durumu güzelce ifade etmektedir. Neticede gençler hayatın gerçeklerini ve ne istediklerini tam olarak ifade edemeyebilirler. Onun için şiddete ve yalnızlığa maruz kalmış gençleri, bugün olduğu gibi marjinal gruplar kendilerine ram etmeden bizler onlara el uzatmalıyız. Bunu sadece gençlerimizin Allah’ın bizlere birer armağanı olup ve bir de onların tabii hakları olduğundan hareketle yapmalıyız. Çünkü İslam’da haklar Allah’ın vergisidir ve vazgeçilmezdir. Bu haklara sahip olmak için insan olarak dünyaya gelmek yeterlidir. Hatta vücüb ehliyeti açısından bakarsak anne karnına düşmüş olmak da yeterlidir (Ahsikesî, 2015: 290-355). Devlet Allah’ın verdiği bu hakları korumakla mükelleftir. Tabii ki her şeyi devletten bekleme yerine çıkar temin etmeyen ve şeffaf olan sivil toplum örgütlerinden de faydalanılmalıdır. Eğer devletimizin aldığı tedbirlere ilaveten sivil toplum örgütleri ve bizler ivedilikle çocuklarımızın ve gençliğimizin meselelerini halletmez, sokaklarda kalan insanımızın haklarını düzenlemezsek bu durum, hem istismara hem de ileride çok ağır maddi kayıplara sebep olacaktır. Manevi kaybın hesabını ise yapmak kabil bile değildir.

F. Gençliğin Kendini Tanımlayamaması ve Zararlı Alışkanlıklar

İnsan en mükemmel sanat abidesi olsa da nefis (Yusuf 12/53; Şems, 91/7-10) ve şeytanın (Yusuf 12/5; İsrâ 17/53; En’am, 6/121; Mücadele, 58/19) düşmanlığı ve

¹⁰ “et-Ta’zimü li Emrillah eş-Şefkatü ala Halkillah” Ali el-Kârî, bu ifadenin hadis olmayıp İslam âlimlerine mahsus olduğunu bildirmiştir. Bilgi için bkz. (Ali el-Kârî, 1973: 226) Aclûnî de aynı değerlendirmelere katılmaktadır. (Aclûnî, 2000: II, 15).

kuşatması altında olduğundan, benliğini idrak edip kıymetini bilmesi pek kolay olmamıştır. Öncelikle bireyin kendi hür irade ve ihtiyarını özgürce kullanması için eğitim verilip benlik inşasına yardımcı olunmalıdır. Zira benliğin idraki ve inşası ancak özel sanatkarlar yani muallimler, mürebbiler, müderrisler, mütefekkirler, muslihler ve mürsitlerce gerçekleştirilir. Tıpkı civciv çıkaracak tavuğun altına konan yumurtalardan sağlıklı civcivlerin meydana geldiği, aksi halde malum kabiliyeti haiz olmayan tavuğun altına konan yumurtalardan ise civciv çıkmadığı gibi bozulduklarından dolayı yenilmelerinin de imkânsız olduğu açıktır.

Kendini tanımlama, mahiyetini kavrama ve yaratılış gayesini bilme insanın asli vazifelerindedir. “*Ben cinleri ve insanları ancak bana kulluk etsinler diye yarattım.*” (Zariyat, 51/56) Kulluk, yüksek bir bilinç ve benliği idrak halidir. Onun için gençliğin kendini tanımlayabilmesi için ibadet alışkanlığı edinmesi gerekmektedir. İbadetin adetten ayrılması için de niyet yani bilinçlilik hali ve iradilik esastır. “*Ameller ancak niyetlere göredir*” (Buharî, *Bedü'l-Vahy*, 1; İbn-i Receb, 1995: 59-92) hadisi, İslam dininin benliği oluşturmada iradi davranmanın önemini ortaya koymuştur. Bu hadisle ilgili İmam Şafii, hadisin ilmin üçte birini ve fikhın yetmiş babını içerdiğini söylemiştir (İbn-i Receb, 1995: 60-61). İki yüzden daha fazla râvî tarafından aktarılıp çeşitli şekillerde şerh edilen bu hadisin kitap yazarlarca ilk başa (ser levha) yazılmasını salık verenler bile olmuştur. (Buharî, *Hiyel*, 1; İbn-i Receb, 1995: 60-61).

Günümüzde problemlere işaret etmesi açısından mezkûr hadisin şerhinde Ebu Davud şunları nakletmektedir: Resulullah'dan (sav) beş yüz bin hadis derledim, bunlardan dört bin sekiz yüz tanesini seçerek Sünen isimli eserimi oluşturduğum. Neticede insana diniyle ilgili dört hadisin yeteceği kanaatine ulaştım. Birincisi, yukarıda geçen hadistir. İkincisi, “*Kişinin Müslümanlığının güzelliği lüzumsuz söz/lakırdıyı terk etmesindedir.*” hadisidir. Üçüncüsü, “*Mümin kendi nefsi için razı olmadığı şeye kardeşi için de razı olmadıkça gerçek mümin olamaz.*” hadisidir. Dördüncüsü, “*Helal da bellidir, haram da bellidir*” (İbn-i Receb, 1995: 62-63) hadisidir. Bu hadislerde genelde bütün insanlığın özelde gençliğin problemlerinin ilacı/panzehiri mevcuttur. Kendini tanımada zorluk çeken gençlerimize bu hadislerden mülhem olarak şu esasları hatırlatabiliriz. Bütün söz ve eylemlerini iradi olarak yapıp hayırda ve şerde kendi cüz-i iradesinin de etkisinin olduğunu bilmesi, daha kontrollü hareket etmesini sağlayacaktır. İnsanı insan yapan şey mantıklı ve tutarlı konuşmasıdır. Öyleyse söz gerektiği kadar kullanılmalı ve malayaniden sakınılmalıdır. Zira söz mermi gibidir, ağızdan çıktıktan sonra mutlaka bir hedefinin olduğu, dolayısıyla yok sayma yerine sonuçlarına katlanmanın gerektiği bilinmelidir. Mecelle'de yer alan: “*Kelamın i'mali ihmalden evladır*” (Mecelle md. 60) kaidesi de bu durumu natiktir.

İslam'ın temel esaslarından birisi de zikri geçen üçüncü hadisten mülhem “*Kendin için istemediğini din kardeşin için istememelisin*” kuralıdır. Üçüncü hadiste empati yapmanın önemine vurgu yapılmıştır. İnsanın kendini tanımlaması belki en çok bu hadisle ifadesini bulmuştur. Çünkü ailede, okulda ve çevrede insanın kendisine yapıldığında memnun olmadığı şeyleri başkasına yapmadığı zaman toplumsal huzur gerçekleşecektir. Bir de bunun aksi olarak insanın kendisinin zarureten muhtaç olduğu

bir şeyde başka bir ihtiyaçlı olan kardeşini kendi nefesine tercih etmesi gerekir ki buna İslam'da "îsâr" denir (Haşr, 59/9). Bu duygu insani erdem belki de en üst mertebesidir. Zira normal bir halde değil zaruret halinde başkasını tercih, kişinin egosunu yani nefsi istek ve arzularını geri iterek idrakini ve insani benliğini konuşturmasıdır. İşte gerçek irade ve kendini tanımlama böyle olabilir. Sahabenin en önemli ahlaki özelliğinin îsâr olduğu da (Haşr, 59/9) unutulmamalıdır. İbn Abbas'dan nakledildiğine göre îsâr varlıkta değil ihtiyaç halinde mümin kardeşini nefesine tercih etmektir (Razî, 1988: XXIX, 288). Öyleyse gençliğimize, kültürümüzde kurnazlık kavramı yerine îsâr'ın, bencillik yerine fedakârlığın, havailik yerine erdemliliğin, şiddet yerine merhamet ve şefkatin, esaret yerine şecaat ve cesaretin esas olduğunu kavratmalıyız.

Sahabenin Ensar ve Muhacir arasındaki maddi imkânları paylaşması yani kardeşlik ahdi îsâr duygusuyla ve diğerkâmlık ruhuyla izah edilebilir. (Mübarekfüri, 2000: 206-211). Akkad ise Müslümanlar arasındaki kardeşlik muahedesi ile diğer toplumlara verilen güvenceleri Hz. Peygamber'in (sav) idari dehası başlığı altında işlemiştir. Neticede bu kardeşlik muahedesine keremu'n-nefs ve hüsn-ü ziyafet de denilir. Ensar'ın bu tavrı Kur'an'da (Cassas, 1993: III, 649-650) ve hadislerde yerini bulmuştur. Hatta Yermuk Savaşı'nda yaralı üç sahabenin kendilerine verilen suyu birbirlerine göndermeleri meşhurdur (Telidî, 2003: II, 897-899). Ekonomik kriz yıllarında ve tarihteki kıtlık senelerinde îsâr duygusunun bizim milletimizin bir ahlaki meziyeti olduğu da unutulmamalıdır. Bu dönemlerde diğer ülkelerde olduğu gibi yağmalama olaylarının olmaması da helal ve harama riayetin göstergesidir.

Dördüncü hadis-i şerifte helal ve haramın belli olmasından bahsedilmesi toplumsal ahlakın korunması ve hukuka riayet açısından önemlidir. Gençlerde helal ve haram telakisi oluşturulmadan onlara kendilerini tanıtmak pek kolay olmayacaktır. Hatta Ebu Davud bu dört hadisten sonra "Zarar vermek ve zarara zarar ile mukabele etmek yoktur" (İbn-i Receb, 1995: 63) hadisini de ilave etmiştir. Bunda ise ihkak-ı hakk'ın¹¹ olmadığı, hakkın ancak hukukun ve devletin öngördüğü şekilde alınacağı kuralını zikrederek kamu düzeninin esas olduğuna vurgu yapılmıştır. Günümüzde ise gençlik ihkak-ı hakka kalkışarak sosyal hayatı zaman zaman sıkıntıya sokmaktadır. Bu meyanda kadınların ve çocukların maruz kaldığı durumlar da özenle ele alınması gereken asli bir meseledir.

Kendi benliğini bilmeyen gençliğin zararlı alışkanlıklardan korunması zordur. Onun için öncelikle gençlerimize kimliklerini hatırlatıp onların kabiliyetlerine uygun iş ve meslek alanları oluşturmalıyız. Bunun için kanuni düzenlemelere ihtiyaç vardır. Mesela günümüzde zararlı bir alışkanlığa duçar olan kişi istemedikçe tedavi altına alınamıyor. Oysa zararlı alışkanlığa bağımlı birisinin iradesini sağlıklı kullanması söz konusu olamaz. Dolayısıyla istemese de uyuşturucu müptelası veya diğer zararlı alışkanlıklara düşmüş birisinin tedavi edilmesi devletin ve toplumun vazifesidir. Zaten Anayasa'nın 58. Maddesinde devletin gençleri kötü alışkanlıklardan korumak için gerekli tedbirleri alacağı hükmü, kişiler istemese de tedavinin gerekliliği için delil olabilir. Aksi halde

¹¹ Kişinin hakkını kendi usul ve yöntemleriyle almaya kalkışmasına denir. Bu İslam hukuku açısından caiz değildir. Mer'i hukuk da bunu tecviz etmez. Hak ancak devletin bağımsız mahkemeleri yoluyla hukuk düzeninde aranır.

ailesine ve çevresine zarar vereceğinden daha ağır sonuçlar doğuracaktır. Ancak bu son halde müdahalenin kanunda yer alması yeterli değildir. Kişi istemese de bu tür bağımlılıkların ammeye zarar vermeden tedavi altına zorla da olsa alınması İslam hukukunda sedd-i zerai bakımından mümkündür (İbn Kayyım el-Cevzî, 1993: III, 108-126). Belki bunu bugün koruyucu hekimlik başlığı altında da mütalaa edebiliriz.

Gençliğin kendini bilmesi için en önemli etkenlerinden birisi, onlara doğru bir tarih bilincinin verilmesidir. Araçsallaştırılan tarih ile gerçek tarih, gençlerin ruhunda çatışmayı doğurur. Kur'an da pek çok ayette "*Deki yeryüzünde yürüyün ve sizden öncekilerin akıbetine bakın/ibret alın*" (Rum, 30/47; Ankebut, 29/20; Neml, 27/69; Nahl, 16/36; Al-i İmran, 3/137) buyrulmuştur. Onun için gençleri doğru bilgiyle yüzleştirerek iradelerini sağlamlaştırmak gerekir. Aksi halde hamasi duygular ve yanlış bilgiler zamanla insanın benliğini boşaltır ve yalnız bırakır. Bu durumda içi boş olduğundan başkalarının nağmelerini seslendirir. İlgi çekmek için de dikkat çekici hal ve hareketlere bürünür, kendisi olmaktan çıkar, yabancılaşır ve başkalaşır. Böylece toplumda yerini bulamayınca da bireyselliğe düşer ve cemiyetten uzaklaşır, içine kapanır ve onu açmak için anahtar da bulamayız. Belki bu haldeki gençleri, rekabete girmeden, mukayese yapmadan, içten ve samimi yaklaşarak yeniden kazanma yolları denenebilir.

G. Doyumsuzluk ve Lükse Düşkünlük

İnsanın dünyaya bağlılığı, inkâr-ı kabil olmayan bir gerçektir. Dünyevileşme ve tamahkârlık yaşlı insanlarda daha çok olmasına rağmen onların doyumsuzluğu gençlerden daha azdır. Çünkü geleneğimizde eşyayı kullanmak esasken günümüz gençliğinde almak esas olmuş, bir nevi "satın alma hastalığı" oluşmuştur. Oysa eşyada asıl olan kullanmaktır. Bir eşyayı kullanılmaz hale gelmeden değiştirmek, müsrifliğin önemli bir özelliğidir. Kur'an da "*Muhakkak ki saçıp savuranlar şeytanların kardeşleridir,*" (İsra, 17/27) buyrulması israfın, doyumsuzluğun, dünyevileşmenin yanlışlığına işaretir.

Hz. Peygamber (sav) "*Âdemoğlunun iki vadi dolusu malı olsa üçüncü bir vadi daha arzu eder. Âdemoğlunun karnını ancak toprak doyurur, Allah tevbe eden kimsenin tevbesini kabul eder,*" (Müslim, Zekât, 116) buyurmuştur. Bu hadis-i şerif bütün insanlığın mala olan meylini açıkça ortaya koymaktadır. Ancak gençliğimizin problemi sadece maddi doyumsuzluk değildir. Bundan başka manevi doyumsuzluk daha ileri bir seviyededir. Bunun da nedeni artık her şeyin göze indirgenmesi ve dünyayla yüzleşmenin bitmiş olmasıdır. Çünkü istenilen şeylere her yerde kolayca ulaşma, değersizliği ve doyumsuzluğu tetiklemektedir. Mahrumiyet noksanlığı yaşamayan gençlik, aşırı bencilliğe de bürünerek frenlenemeyen arzularının peşine düşmektedir. Bunların temelinde yersiz merhametle yetiştirilen gencin önce nefesine sonrada çevresine zulmetme meylinde olacağı hatırdan çıkarılmamalıdır.

Günümüzde adeta eşyayı alıp kullanmadan öte, daha kullanmadan değiştirme âdeti oluşuyor. Her gün ayrı bir elbise, ayrı bir eşya, bir telefon, bir müzik, bir arkadaş değiştirme fikri tabiiymiş gibi gelmektedir. Bunun için gençlerimizin günümüzdeki müspet bilimlerin de öngördüğü şekilde tedaviye, eğitime ihtiyacı vardır. Düşüncelerini

uyandırıp onları doğruya yönlendirmezsek, bu gidiş lüks hayata evrilerek daha da kötü sonuçları doğuracaktır. Zira Kur'an'da şöyle buyrulmaktadır: “Çünkü onlar bundan önce lüks hayata dalmışlardı. Büyük günah işlemede ısrar ederlerdi. Ve sonuçta diyorlardı ki biz ölüp toprak ve kemik yığını haline geldikten sonra bizler ve önceki atalarımız bir daha diriltilecekler mi?” (Vakıa, 56/45-48) İşte lükse düşkünlüğün sonucu, büyük günahta ısrar ve öldükten sonra dirilmeyi inkârdır. Çünkü insanın fitratında günahını hafifletip kurtulma düşüncesi olduğundan, günahlarda inkâra doğru giden bir damar bulunur. Dolayısıyla bugünkü gençliğin deizme veya diğer sapkın inançlara kaymasının arkasında, yaşadığı doyumsuzluk ve yerinde kullanılmadığında günahlara sürükleyen maddi imkânlar vardır. Onun için öncelikle gençlerimize dokunmanın yolunu bulmalıyız ki onları dinleyelim ve kendimizi dinletelim de düşüncelerinde bize de yer açsınlar ve ellerinden tutabilelim. Karakoç'un ifadesiyle; “Düşüncede diriliş olmaksızın, inançta diriliş gelişemez, inançta diriliş olmaksızın da duyuştta, duyarlılıkta, yani sanat ve edebiyatta diriliş başlayamaz” (Karakoç, 2005: 25). Bunun için gençlerimize vereceğimiz eğitimi inceleyerek aktarmacı ve taklit metodu yerine tarihi veya deneyci metotlardan birini kullanmalıyız. Çünkü aktarmacılıkla gençlere ulaşmak, onları harekete geçirmek çok zor almıştır. Düşünüş, duyuş ve hissediş tarzı farklı olan gençlere, kendi geçtiğimiz aktarmacı metotla yakınlaşmamız adeta imkânsızlaşmıştır. Zaten devletin yetiştirmek istediği insan tipiyle halkın yetiştirmek istediği insan tipinin örtüşmediği hallerde çatışmalar doğuyor (Aydın, 2018: 104) ve bu süreçte bizler gençlerimizi kapitalizmin devamı olan küreselleşmenin çarkları arasına terk etmiş oluyoruz. Yapılması gereken devlet ve halkın ortak bir nokta da buluşup sadece kendimize değil bu asırda değerlerimize ve milli bünyemize uygun gençler yetiştirmektir. Yoksa gençlerin ellerinden iletişim araçlarını alma imkanı olmadığı gibi yaşadıkları sanal âlemden geri çevirmemiz de çok zordur. İnsan “İbnu'l-vakt/zamanının çocuğudur” sözü yaşadıkları zamanı onlara tanıtip yararlı hale getirmemizi gerektirmektedir.

Yenidünyadaki değişime hazırlıksız yakalandığımız için gençlerimize eğitim hayatlarında güzel alışkanlıklar kazandıramadık. Dolayısıyla gençlerimizi internetin, medya kolikliğinin ve çeşitli kötü bağımlılıkların ağlarından kurtaramıyoruz. Aslında gençlerimiz de ne istediklerini bilmiyor, medya aracılığıyla kendilerine sevimli gösterilen lüks ve şatafatlı hayatın, serbestçe kadın erkek münasebetlerinin sadece süslü yüzü gösteriliyor ve sonuçları gizleniyor. Şiddetin tatmin ediciliği, sergilenen filmlerle ve hazırlanan oyunlarla gençleri kapana sıkıştırıp yalancı keyiflerle onları bağımlı hallere getirirken, hapishanelerde bu işlere bulaşanların akıbetleri hiç bilinmiyor. Kısaca kötülükler sevdireiliyor ama cezaları yani baştan beri vurguladığımız hukuki yönü hep ihmal ediliyor. Rol model olacak gençler ise tamamen diğer gençlerden gizleniyor. Belki ilkokuldan itibaren Resulullah'dan başlayıp rol model olan gençlerin hayatı mübalağasız ve gerçekçi bir şekilde gençlerimize tanıtılsa daha etkili olabilir.

Kadim geleneğimizde eşyayla münasebet, kullanmanın hazzı şeklindeyken çağımızda almanın hazzı şekline dönüşmüştür. Belki de gençlerin doyumsuzluğunun en önemli sebebi budur. Onlara eşyayla kuracakları doğru ilişkiyi veremediğimizden olmalı ki tatminsizlik sürüp gidiyor ve bu durum gençlerimizi çok yorduğu gibi sömürüye alet

olmalarına da sebep oluyor. Artık gençlere göre dünya gizemini ve anlamını kaybediyor. Çünkü nereye gitseler ilgili firmalar her yerde onlarla beraber, her şey parmaklarının ucunda, tıpkı bir örümcek ağıyla örülüp kuşatılmış gibi. Bu durum bazen gençlerde yalancı bir özgüveni doğurmakta ve beraberinde de ciddi sıkıntıları getirmektedir. Mesela biraz maddi imkanı ve sıhhati yerinde olanlar akrabalık bağlarını koparıp kendi sanal âlemlerinde yaşamaya çalışıyorlar. Oysa bütün âlemlerin rabbi Allah'tır. Ecdadımız bunun için “Servetine güvenme bir kıvılcım yeter. Sıhhatine güvenme bir sivilce yeter” diyerek insanın her zaman haddini bilmesi gereğine işaret etmiştir.

Bu kuşatılmışlığın pek çok sebebi olabilir. Mesela gençlerimize sevecekleri meslekleri değil daha ziyade ailenin -kendi yapamadıklarını çocuklarından istemesi- ve çevrenin baskısıyla meslek seçtirilmesi, vakitlerinin büyük çoğunluğunun boş geçmesi, maddi refahın artıp gençlerin paraya kolay ulaşması sayılabilir. Aileler çocuklarını sözüm ona mutlu etmek için bütün güçlerini sarf ediyorlar. Bu da ataerkil ailenin çocukerkil aileye doğru evirildiğini göstermektedir. Gelenekte “gençlik, harçlık, boşluk insanın felaketidir” darb-ı meseli belki de durumu en güzel şekilde özetlemektedir.

H. Sorumluluk Bilincinin Azalması

İnsan bütün yapıp-ettikleriyle sorumlu tutulan bir varlıktır. Fıkıh ilminde *ef'âli mükellefîn* tabiri bunun en güzel ifadesidir. Zira insanın *farz, vacip, sünnet, helal, haram, mekruh, mubah* ve *müstahab* gibi hükümlerden hali hiçbir anı yoktur. Onun için insan *akıl-baliğ* olduktan sonra mutlaka mesuliyet altındadır. Zaten Kur'an'da gelen bütün emirler (Pezdevî, 2014: 119-175) ve *nehiyeler* (Pezdevî, 2014: 176-190) mükellefiyetin hüküm açısından *ibareten, işareten, delaleten* ve *iktizaen* durumunu belirtir. (Pezdevî, 2014: 295-326) Ayrıca insanın başıboş bırakılmadığı da açıkça beyan edilmiştir (Kıyame, 75/36). Hz. Resulüllah (sav) da “*Her biriniz birer çobandır ve her biriniz güttüğünden sorumludur.*” hadisiyle her kademedeki insanın -erkek veya kadın fark etmez- buldukları pozisyon itibarıyla derecelerine göre mesuliyetle mükellef olduklarını beyan etmiştir. Bu öyle bir mesuliyettir ki devletin en üstünden en alt kademesine kadar kamuda görev yapanları, aile içindeki karı koca ve evlatların, işveren ve işçinin sorumluluklarını da kuşatıcıdır. (Buharî, *Cuma*, 11, Ahkâm, 1, *Nikah*, 81; Müslim, *İmaret*, 20; Ebu Dâvûd, *İmaret*, 1; Tirmizi, *Cihad*, 27). Hadisi şerifteki *râi* sorumluluk taşıyan idarecileri, *raiyye* ise sorumluluğa vesile olan fertleri ifade ettiğinde teşbih ve temsil sanatı ile konu edebi bir üslupla izah edilmiştir (Güler, 2011: 188). Ahmet Naim ile Kamil Miras da konuyu izah ederken *raiyye/reâyâ* kavramının devletteki bütün fertleri kapsadığına, sorumlu kişilerin yani râilerin insanlara karşı vazifelerini deruhte ederken samimi ve içten davranıp en temiz ve güzel bir numuneyi göstermekle mükellef olduğuna dikkat çekmişlerdir (Ahmet Naim-Kamil Miras, 1972, III, 42). Kaldı ki Allah Kur'an'ı Kerim'de “*Elbette kendilerine Peygamber gönderilen kimseleri de, gönderilen Peygamberleri de sorguya çekeceğiz*” (A'raf, 7/6) diye buyurarak konunun ne kadar ehemmiyetli olduğunu göstermiştir.

Gençliğin mesuliyet ve sorumluluk bilincinin azalması beraberinde pek çok problemi doğurmuştur. Bunların en başında gençler arasında evlenmenin azalması veya evli olanların en küçük sıkıntıda boşanmaya yönelmeleri gelmektedir. Belki de günümüzde

mesuliyet duygusunun yeniden inşası için lise müfredatına insani sorumlulukların kavranması için ahlak dersi yanında hiç olmazsa asgari düzeyde hukuk dersinin konmasına değinmiştik. Çünkü toplum hayatında nelerin hak ve vazife olduğu hukuk açısından bilinmeyince haram ve helal telakkisi bozuluyor, bunun sonucu olarak da mesuliyet duygusu sadece ahlaki esaslara bırakılıyor. Ahlaki esaslar her ne kadar amme vicdanı ve şahsın vicdanı tarafından kontrol edilse de devlet yaptırımı olmadığından ahlaki zaafı olanların kontrol altına alınması güçleşiyor ve toplum bundan ciddi şekilde yaralanıyor. Zaman içerisinde toplumdaki ahlaklı insanlar da olanları ya kanıksıyor ya da müdahale hakkından vaz geçiyor. İşte bu durum gençliği ve toplumu gittikçe sorumluluk bilincinden uzaklaştırıyor. Sorumluluk bilinci azalan gençlik ise kendisini toplumsal hayattaki olağan duruma bırakıp olması gereken konusunda gevşeklik gösteriyor. Evlenmek yerine günaha düşüyor, çalışmak yerine ya dileniyor ya da gasp, hırsızlık, soygun ve benzeri işlerle hayatını heder ediyor. Bu sebeple mesuliyet bilincini geliştirmek için başta eğitim olmak üzere yeni projeler geliştirmek durumundayız. Mesela gençlerde evlilik öncesi aile sorumluluğunun ve bilincinin gelişmesi için evliliğin mahiyeti hakkında özel kursların düzenlenmesi gerekmektedir.

Bir de gençlik sorumluluk duygusundan yoksun yetişmesine ilaveten aşırı derecede hak talep edip kendisini disipline etme gereği duymamaktadır. Oysa sorumluluk duygusuyla hak talebinin doğru orantılı olduğu unutulmamalıdır. Çünkü hakkın temelinde sorumluluk vardır. Aksi de mümkün değildir (Ortaylı, 2019: 50). Sorumluluğun ahlaki bir erdem olduğu da unutulmamalıdır. Ebu Hanife'nin fıkıh ilmini "*Kişinin leh ve aleyhine olan şeyleri/ hak ve sorumluluklarını bilmesi*" (Molla Hüsrev, 1966: 15-16) şeklinde tarifi çok kuşatıcıdır. Çünkü bu tarif aynı anda itikat, hukuk ve ahlak ilmini kuşatmaktadır. Hindistan'ın kurucusu Mahatma Gandhi'nin anasına sormuşlar; "Nedir bu hak?" okuması ve yazması da olmayan bu kadın, hayat tecrübesine dayanarak "Her hak sorumluluk getirir, yoksa o hak değildir," demiştir (Ortaylı, 2019: 50). Belki de bizim vazifelerimizden ilki gençliğimize hayat tecrübelerimizi aktaracak, hak ve sorumluluk telakkisini geliştirecek bir eğitim sistemini inşa etmektir.

I. Beslenme Kültüründeki Değişimin Gençlere Etkisi

Beslenme insanın en hayati unsurudur. Bir elbisenin ipliği, bir binanın yapı malzemeleri nasıl etkili ise insanın beslenmesi de onun hayatında etkilidir. Kur'an'da 4 ayette "helal ve tayyib" kavramı sıfat-mevsuf şeklinde birlikte kullanılmıştır. "Helal (ve) tayyib olanlardan yiyiniz" (Bakara, 2/168; Maide, 5/88; Enfal, 8/69; Nahl, 16/114) yani "tayyib olan helalden yiyiniz" buyurmuştur. Kur'an'da helal, "tayyib" ile haram ise "habis" ile vasıflanır. Tayyib, lezzetli, temiz (hijyen), sıhhi ve başkasının hakkı olmayan bütün şüphelerden hali olan yiyecekler için kullanılır. Tayyib helalden daha ileri bir mertebeyi ifade eder, aksi halde tekrar olurdu (Razi, 1990: V, 2-3). Bazı ayetlerde ise yeme emriyle birlikte sadece tayyib kelimesi çoğul olarak kullanılmış ve salih amel işleme konusu da bunun üzerine atfedilmiştir (Bakara, 2/172; Müminun, 23/51). Resulüllah (sav) bu ayetleri de zikrederek Allah'ın tîb olup ve tîb olanları sevdiğini söylemesi önemlidir. Hz. Peygamber'in (sav) yeme konusundaki tavsiyeleri helal-haram ayırımına ilaveten yenilecek şeylerin insan fitratına etki edeceğiyle de ilgilidir.

Dolayısıyla Resulüllah (sav), yiyecekler konusunda hasis ve habis olan şeylerden uzak durulmasını, helal ve haramın ibadetlere de etki edeceğini beyan ederek manevi tesirine de işaret etmiştir. Hz. Peygamber'in (sav) yeme adabı ile ilgili tavsiyelerinin dikkatle incelenmesi ve güncellenmesi gerekmektedir (İbn Receb, 1995: I, 258-277). Bu konuların detayı için hadis kitaplarının "eşribe/içecekler" ve "at'ıme/yiyecekler" babalarına, aynı isimlere ilaveten fıkıh kitaplarında ez-Zühd ve'l Vera, Hazr ve'l-İbahe, İstihsan ve Kitabu'l-Kerahiyelere bakılabilir (Merginanî, 1990: IV, 413-434).

Beslenme kültüründeki değişikliklerin sindirim sistemini etkilediği ve vücudun adapte olması için bir takım sonuçlara katlanmak zorunda kaldığı tartışmasız kabul edilmiş, hatta çevre koşullarının insan DNA'sını etkilediği epigenetik araştırmalar neticesinde tespit edilmiştir (Sarıgöl Zehra - Ündeğer Bucurgat Ülkü, 2014; 74-80; Koç, 2018: 79 - 92). Verimin artırılması için yiyecek maddelerindeki kromozom sayılarının yükseltilmesi, kullanılan kimyasal ilaçlar ve diğer katkı unsurları insan hayatını olumsuz etkilediği günümüzdeki hastalıklarla kendisini göstermiştir. Obezitenin en önemli sebepleri arasında saydığımız hususlara ilaveten aşırı derecede beslenme de etki etmektedir. Oysa islam kültüründe yemede kifaf-ı nefis esastır. Yani insan çalışma şartlarına göre sıhhatini muhafaza edecek kadar yemelidir. Bunu zaruriyyat, haciiyyat ve tahsiniyyat olarak sıralamak mümkündür (Şatıbî, tsz. II, 3-5). Bundan ötesi kerahate ve harama doğru ilerleme olur.

Çağımızda genelde hastalıkların tedavisiyle uğraşılırken koruyucu hekimliğin ihmal edildiği kanaatindeyiz. Hastalanmadan önce doğru bir beslenmenin en iyi koruyucu hekimlik olduğunu izaha gerek yoktur. Gençlerin fes fut kültürüyle yetişip doğru bir beslenme alışkanlığı kazanmamaları bir takım hastalıkların davetçisi olduğu sahanın uzmanlarınca da belirtilmektedir.

IV.Sonuç

Dünyada sömürgeci devletler diğer milletleri üç şeyle sömürürler. Birincisi, maddi varlıkları kendi çıkarları doğrultularında işlettirerek toplumu fakir bırakırlar. İkincisi, insanların beden güçlerini sömürmek suretiyle kendilerine iş gücü sağlarlar. Üçüncüsü, insanların zihinlerini sömürerek kendi düşünce ve fikirlerini istedikleri şekilde yürütürler ve idare ederler.

Zihni sömürüye maruz kalan milletler, maddi varlıklarının ve beden güçlerinin sömürülmesinden kurtulamazlar. Çünkü sömürenlerin zihni yapısıyla hareket edenin sömürüden kurtulması imkânsızdır. İnsanın öncelikle hür düşünceye sahip olması gerekir ki milli ve manevi menfaatlerini düşünüp onun gereğince hareket edebilsin. Bunun aksine zihni sömürülmeyen milletler ise güç ve kuvvet bulunca maddi varlıklarını ve beden güçlerini sömürenleri vatanlarından kovarak hürriyetlerini kazanırlar.

İslam dünyasının, günümüzde pek çok problemi vardır. Bunlardan en önemlilerinden birisi gençlerin beyinlerini sömürüden korumaktır. Bunu sağlayacak olan ise dini düşüncenin yeniden medeniyetimizin ve sahih geleneğimizin temel esaslarıyla birlikte gençlerimize doğru bir şekilde kazandırılmalıdır. Bir de bu iradeyi koruyabilmek için adaleti, ticareti, eğitimi, iş ahlakını, dürüstlüğü ve erdemliliği toplumun her kesimine

yaymaktır. Çağımızda gençlerin şiddete meyyal gruplarla veya diğerleriyle giriştiği sosyal ve siyasal faaliyetlerin asıl amacının gençlerin zihnini, düşünce yapısını ve inancını istismar edip sömürmeye yönelik olduğu açıkça ortaya çıkmıştır. Bunun için gençlere vaki durumun kavratılması ve gerekli tedbirlerin ivedilikle alınması kaçınılmazdır.

Genç nüfusu azalan Batı dünyası, İslam dünyasının içine düştüğü sıkıntılardan çıkmaması için bütün imkanlarını seferber etmiş durumdadır. İnternet aracılığıyla gençlerimizin beyinlerini sömürme ve köleleştirme eylemlerine hız verdiği anlaşılmıştır. Bizler, kurulan tuzaklara düşen halkımızı ve gençlerimizi eğitim- öğretim ile yeni sosyal ve ekonomik projelerle hürleştirip kurtarabiliriz. Hakkın hatırdan ve diğer şeylerden üstün olduğu mefkûresini kazandırarak hakkaniyetli, dürüst ve ahlaklı davranmalarını sağlayabiliriz. Bütün bunları başarmak için naslardan ve medeniyet kökümüzden hareket etmemizin gereğine inanıyoruz. Batının sömürüye dayalı hizmet telakkisiyle bir yere varamayacağımız anlaşılmıştır. Mesela Batı, bilgisayarın kullanımını genelleştirerek dijital sistemlerle pek çok yerde danışman hizmeti bile vermemektedir. Bunun yerine hem dilini öğrenmeyi dayatmakta hem de hizmet isteyenini çalıştırarak kendisine hizmet ettirmektedir. Bu durum Batı'nın bu çağda da insanları sömürdüğüünün ve sömürü kültürünün farklı bir yapıya büründüğüünün delilidir. Müslümanların bu sömürden kurtulması için sistemli ve iş ahlakıyla mütenasip çok çalışmaya ihtiyacının olduğu da anlaşılmıştır.

Kaynaklar

- Abdulhamit, M. M. (1984). *Ahvalu'ş-Şahsiyye*. Beyrut: Daru'l-Kitabi'l-Arabi.
- Aclûnî, İ. b. M. (2000). *Keşfü'l-Hefâ*, (thk. Yusuf b. M.), Dimeşk: Daru İhyai't-Türasi'l-Arabi.
- Ahmet b. Hanbel, M. (2010). *el-Müsned*, (thk. Şuayb el- Arnavut) (3. Cilt), Beyrut: Müessesetü'r-Risale.
- Ahsikesî, H. M. (2015). *Müntehabu'l-Hüsamî*, (şrh. Allame Ebu M.), Karachi: el-Büşra.
- Akarsu, B. (1994). *Felsefe Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Akkad, A. M. (2000). *Mecmuatu'l- Abkariyyati'l-İslamiyye*. Beyrut: Mektebetü'l-Asriyye.
- Aktaş, S. (2018). "Bir Değe Olarak Adalet Kavramının Tahlili" *Sosyal Bilimlerle Çağı Yorumlamak*. Editörler: M. Elmas, M. Bilen, M. K. Şan. İstanbul: Mahyayayincılık.
- Albayrak, K. (2014). "Diğer Semavi Dinlerde Şiddet" *Şiddet Karşısında İslam*. İstanbul: DİB.
- Alatlı, A. (2019). "*America The Beautiful*" *Fesübhanallah Nasihatname I*, İstanbul: Turkuvaz.
- Ali el-Kârî, N. M. (1973). *el-Esraru'l-Merfû'a fi'l-Ahbari'l-Mevdu'a*, (thk. M. es-Sebbağ), Beyrut.

- Altıntaş, R. (2008). “Batılılaşmış Bir Doğulu: Kılıçzade Hakkı ve Projesi”, *Dergi Park Akademik*, Sayı: 8, 97.
- Apak, Â. (2014). *Ana Hatlarıyla Hz. Muhammed’in Evrensel Mesajları*. İstanbul: Ensar.
- , (2016). *Ana Hatlarıyla İslam Tarihi, (2. Cilt)*, İstanbul: Ensar.
- Aral, V. (1983). *Toplum ve Adaletli Yaşam*. İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Atay, Y. (2000). “Cumhuriyet Döneminde din Politikaları ve Din İstismarı” *İslamiyat (Din İstismarı Özel Sayı)*, Sayı: 3, 37-47.
- Aydın, M. Ş. (2018) “Örgün Eğitimimize Panoramik Bakış” *Hz. Peygamber ve İnsan Yetiştirme Düzeni*. Ankara: DİB.
- , (2018). *Açık Toplumda Din Eğitimi Yeni Paradigma İhtiyacı*, Ankara: Nobel.
- Berki, A.H. (1990). *Açıklamalı Mecelle-i Ahkam-i Adliyye*. İstanbul: Hikmet Yayınları.
- , (1955). *Hukuk Tarihinde İslam Hukuku*. Ankara: Örnek Matbaası.
- Bolay, S. H. (1997). *Felsefî Doktrinler ve Terimler Sözlüğü*. İstanbul: Akçağ.
- Buharî, Ebu A. M. b. İ. (1999) *Sahihu’l-Buharî*. Beyrut: Daru’l-Erkam.
- Butî, S. R. (1980). *Fıkhu’s-Sire*. Dimeşk: Daru’l-Fikr.
- Büyükkara, M. A. (2015). *Çağdaş İslami Akımlar*. İstanbul: Kılasiç.
- Bülbül, K. (2017). *Küresel Çağda Nasıl Bir Geçlilik*, İstanbul: 4T Yayınevi.
- Cabiri, M. A. (1997). *Arap Aklının Oluşumu*. (Çev. İ. Akbaba). İstanbul: İz Yayıncılık.
- Cassas, A. R. (1993). *Ahkâmu’l-Kur’an*. Beyrut: Daru’l-Fikr.
- , A. R. (1994). *El-Füsû fi’l-Usûl*, thk. C. En-Neşmî, İstanbul: İrşad.
- Çelebi, İ. (2009). *İslam’ın İnanç Esasları*. İstanbul: İSAM.
- Çiftçi, A. (2000). “Din İstismarı: Kavramsal ve Kuramsal Bir Çalışma” *İslamiyat (Din İstismarı Özel Sayı)*, Sayı: 3, 11-28.
- Dağcı, Ş. (2016). “İslam Düşüncesinin Kurucu Unsuru Olarak Usûl-i Fıkıhın Kelam, İslam Felsefesi ve Tasavvuf İlişkisi” *İsimli Tebliğin Müzakeresi, İslam Düşüncesinin Kurucu Unsurları Usûl-i Fıkıh, Kelam, Tasavvuf ve İslam Felsefesi*. İstanbul: Ensar.
- Dönmezer, S. (1999). *Toplumbilim*. İstanbul: Beta.
- Ebu Davud, S. (2013). *Sünen-i Ebi Davûd*, Beyrut: Drau’l-Erkam.
- Ebü’l-Beka, E. b. M. (2012). *el-Külliyat*, (thk. Adnan D., Muhammed M.). Beyrut: Müessesetü’r-Risale.

- Ebuzziya Tevfik, (2013). “Mektepsizlikten Görülen Bela ve Mekteplerin Vücub-i İslahı”, *Osmanlı Eğitim Mirası (Klasik ve Modern Dönem Üzerine Makaleler)*. (Haz: Mustafa Gündüz). İstanbul: Doğubatı.
- Elmalılı, M. H. Y. (1971). *Hak Dini Kur'an Dili*. İstanbul: Eser Neşriyat.
- Ferharvî, A. (2012). *Meramü'l-Kelam fi Akaidi'l-İslam*, Karachi: Mektebe Zemzem.
- Gazali, M. H. (tsz). *el-Mustasfa min İlmi'l-Usûl*, (Fevatihurrahmut ile beraber). (thk. İbrahim M.). Beyrut: Daru'l-Erkam.
- Gölcük, Ş., Toprak, S. (2012). *Kelam (Tarih Ekoller Problemler)*. Konya: Tekin Kitabevi.
- Gündüz, M. (2016). *Maâriften Eğitime*. Ankara: Doğubatı.
- Güler, Z. (2011). *Hadis Günlüğü*, Konya: Hüner.
- Hallaf, A. (1984). *Usul'ul-Fıkıh*. İstanbul: Mektebetü'l-İslamiyye.
- Hüseyinî, A. S. (tsz). *Seyyidüna Muhammedü'r-Resulüllah (sav)*. Halep: Mektebetü Dari'l-Felah.
- İbn Abidin, M. E. (1979). *Haşiyetü Reddi'l-Muhtar*. Beyrut: Daru'l-Fikr.
- İbnü'l-Esir, İ. (2011). *el-Kamil fi't-Tarih*, (thk. Halil M. Ş.). Beyrut: Daru'l-Ma'rife.
- İbn Faris, E. H. (2008). *Mekayisü'l-Lüga*, (thk. Enes M. Ş.). Kahire: Daru'l-Hadis.
- İbn Hümmam, K. (tsz). *Şerhu Fethi'l-Kadîr*, Beyrut: Daru'l-Fikr.
- İbn Kayyim el-Cevzî, Ş. (1993). *İ'lamu'l-Muvakkîn an Rabbi'l-Âlemin*. (thk. Muhammed A.). Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye.
- İbn Kesir, E. F. İ. (2010). *el-Füsûl fi Sireti'r-Resûl*, (thk. M. el-I'd H. M.). Dımeşk: Daru'l-Kelimü't-Tayyib.
- İbn-i Receb, Z. E. F. (1995). *Cami'ul-Ulum ve'l-Hikem*, (thk. Şuay A., İbrahim B.). Beyrut: Müessesetü'r-Risale.
- İbn Sa'd, E. M. (tsz). *et-Tabakatu'l-Kübra*. Beyrut: Daru Sadr.
- İnalçık, H. (2016). *Osmanlı Tarihinde İslamiyet ve Devlet*. İstanbul: Türkiye İş Bankası.
- İzzetbegoviç, A. (2011). *Konuşmalar*, (Çev. Fatmanur A., Rıfat A.). İstanbul: Klasik.
- Karakoç, S. (2005). *İslam'ın Dirilişi*. İstanbul: Diriliş.
- Kaya, Y. (2014). *İlmi Kelam*, İstanbul: Uzak Ülke.
- Koç, G. (2018). “Nutrigenomik: Genotipten Fenotipe Beslenme Etkisi” *Tıp Fakültesi Klinikleri*, I. Sayı: 1, 79 - 92.
- Meriç, C. (2016). *Bu Ülke*, İstanbul: İletişim.
- Merginanî, B. (1990) *el-Hidaye Şerhü Bidayetü'l-Mübtedi*. Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye.

- Molla Hüsrev, M. F. (1966). *Mir'atu'l-Usûl*. İstanbul: Salah Bilici Kitabevi.
- Mubarekfurî, S. (2000). *er-Rahiku'l-Mahtum*. Riyad: Mektebetü'r-Rüst.
- Müslim, E. H. H. (1999). *Sahihu Müslim*, Beyrut: Daru'l-Erkam.
- Naim, A., Miras, K. (1972). *Sahih-i Buhari Muhtasari Tecrid-i Sarih Tercemesi ve Şerhi, (3. Cilt)* Ankara: DİB.
- Ocak, A. (2017). *Nizamiye Medreseleri*, İstanbul: Nizamiye Akademi.
- Ortaylı, İ. (2019). *Bir Ömür Nasıl Yaşanır*, İstanbul: Kronik.
- Özaydın, A. "Hasan Sabbah" DİA, XVI, 347-350.
- Özler, M. (2010). *Ehl-i Sünnet Ehl-i Bid'at*. Ankara: Ankara Okulu.
- Pezdevî, F. (2014). *Usûlü'l-Pezdevî*, (thrc. Kâsım b. K., thk. Said B.). Beyrut: Daru'l-Beşairi'l-İslamiye.
- Ragıb el-İsfahanî, E. K. (tsz). *el-Müfredat fi Garibi'l-Kur'an*. Beyrut: Daru'l-Ma'rife.
- Razi, F. (1990). *Tefsirü'l-Kebîr ve Mefatihü'l-Gayb*. Beyrut: Daru'l-Fikr.
- Sabunî, N. (2014). *el-Kifaye fi'l-Hidaye*, thk. M. Aruçi, Beyrut: İSAM.
- Sabunî, M. A. (1985). *en-Nübüvvetü ve'l-Enbiya*. Dimeşk: Mektebetü'l-Gazali.
- Sarıçam, İ. (2002). *Hiz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*. Ankara: DİB.
- Sarıgöl Z., Ündeğer B. Ü. (2014). "Epigenetik Değişiklikler ve Beslenme İlişkisi" *Türkiye Klinikleri 74 J Pharm, Sci.*3(2).
- Şaşı, E. Y. (tsz), *Usûlü'ş-Şaşı*. thk. M.Enver Bedehşani, Karatşî, Mektebetü'l-Hanefiyye.
- Şatıbî, E. İ. İ. (tsz). *el-Muvafakat fi Usûli'l-Ahkam*. Beyrut: Daru'l-Fikr.
- Tarhan, N. (2014). "Şiddetin Psikososyopolitik Boyutu", *Şiddet Karşısında İslam*. İstanbul: DİB.
- Telidî, A. b. A. (2003). *el-Cevharu ve'l-leali'l-Masnua fi-Tefsiri'l Kur'ani'l-Azim bi'l-Ahadisi's-Sahihati'l Merfua*. Beyrut: Daru'l-Beşairi'l-İslamiye.
- Tirmizî, E. İ. M. (tsz). *el-Camiu's-Sahih*. Kahire: Daru'l-Hadis.
- Topçu, N. (1998). *Türkiye'nin Maarif Davası*, (Haz: Ezel E., İsmail K.). İstanbul: Dergah.
- (2016). *Kültür ve Medeniyet*. (Haz: Ezel E., İsmail K.). İstanbul: Dergah.
- , (2017). *İslam ve İnsan Mevlana ve Tasavvuf*, (Haz: Ezel E., İsmail K.). İstanbul: Dergah.
- Uludağ, S. "İşâri Tefsir" DİA, XXIII, 424-428.
- Yaman, A. (2014). "Müslüman Bilincindeki Savaş-Cihat Algısı ve Savaş Hukuku", *Şiddet Karşısında İslam*. İstanbul: DİB.

Yeşilyurt, T. (2018). *Çağdaş İnanç Problemleri*. Ankara: DİB.

Zaman, M. K. (2018). *Çağdaş Dünyada Ulema*. (Çev: M. Habib Ş.). İstanbul: Klasik.

Zeydan, A. (1969). *el-Medhal li Diraseti 'ş-Şeriati 'l-İslamiye*. İstanbul: Dersaadet.